

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

FILOZOFICKÁ FAKULTA

**Život Panny Marie
v českých kramářských
písniích a anglických
broadside ballads**

Bakalářská diplomová práce

PETRA KOČMANOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Marie Hanzelková, Ph.D.

Ústav českého jazyka
Program: Český jazyk a literatura

Brno 2023

MUNI
ARTS

Bibliografický záznam

Autor:	Petra Kocmanová Filozofická fakulta Masarykova univerzita Ústav českého jazyka
Název práce:	Život Panny Marie v českých kramářských písních a anglických broadside ballads
Studijní program:	Český jazyk a literatura
Vedoucí práce:	Mgr. Marie Hanzelková, Ph.D.
Rok:	2023
Počet stran:	59
Klíčová slova:	Kramářská píseň, kramářský tisk, špalíček, mariánská úcta, Panna Marie, Ježíš Kristus, Bůh, Bible

Bibliographic record

Author:	Petra Kocmanová Faculty of Arts Masaryk University, Department of Czech Language
Title of Thesis:	The life of virgin Mary in the Czech and English broadside ballads
Degree Programme:	Czech Language and Literature
Supervisor:	Mgr. Marie Hanzelková, Ph.D.
Year:	2023
Number of Pages:	59
Keywords:	Broadside ballads, cheap prints, Mariology, Virgin Mary, Jesus Christ, God, Christianity, Marian devotion, Bible

Anotace

V této bakalářské práci s názvem Život Panny Marie v českých kramářských písních a anglických broadside ballads se zabývám sledováním etap života této světice v kramářských písních. Zaměřuji se zejména na odlišné zobrazení Mariina života vzhledem k území, na kterém tyto písně vznikaly. Jelikož mezi písněmi vznikajícími na českém území a území anglickém jsou v nahlížení na osobu Panny Marie značné rozdíly. Při výzkumu byly použity zejména tisky z archivů Moravské zemské knihovny, tisky z online archivu českých kramářských tisků Špalíček a online archiv anglických broadside ballads EBBA.

Abstract

In this thesis titled The life of virgin Mary in the Czech and English broadside ballads I am focusing on monitoring a certain life periods of said saint in broadside ballads. Mainly I concentrate on the differences between the ballads, in a sense of portraying the life of virgin Mary, depending on the place of their printing. That is because the public view on the person of virgin Mary largely differs between the ballads that were released in our country versus those that were released in England. During my research I used mainly the prints from archives of Moravian library, prints from an online archive Špalíček and prints from an online archive of English broadside ballads EBBA.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma **Život Panny Marie v českých kramářských písních a anglických broadside ballads** zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v textu a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Brně 25. června 2023

.....
Petra Kocmanová

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucí práce Mgr. Marii Hanzelkové, Ph.D. za trpělivost, ochotu, cenné rady a připomínky. Rovněž chci poděkovat mé rodině a příteli, bez jejichž podpory a zázemí by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1	Úvod	11
1.1	Počátky kramářské písně na českém území	12
1.2	Cíl práce a výzkumné otázky	13
1.3	Použité metody	14
2	Historie a recepce	15
3	Obraz Panny Marie v kramářských písních	18
3.1	Panna Marie Sedmibolestná	19
4	Narození Panny Marie	20
5	Zvěstování Panně Marii	24
6	Cesta za Alžbětou a cesta do Betléma	27
7	Narození Ježíše Krista	30
8	Přinesení Ježíše do chrámu	35
9	Útěk svaté rodiny do Egypta	38
10	Svatba v Káně Galilejské	41
11	Ukřižování Ježíše Krista	44
12	Smrt a nanebevstoupení Panny Marie	47
13	Závěr	50
14	Použité zdroje	52
14.1	Kramářské písně (Moravská zemská knihovna)	52
14.2	Kramářské písně (online archiv Špalíček)	53
14.3	Broadside ballads (EBBA).....	57
14.4	Literatura	58

1 Úvod

„Zdravas Královno, Matko milosrdenství, živote, sladkosti a naděje naše, buď zdráva! K tobě voláme, vyhnaní synové Evy, k tobě vzdycháme, lkajíce, plačíc v tomto slzavém údolí. A proto, orodovnice naše, obrať k nám své milosrdné oči a Ježíše, požehnaný plod života svého, nám po tomto putování ukaž, ó milostivá, ó přívětivá, ó přesladrká Panno Maria!“

- Památka na pouť ve Křtinách

Tato jednoduchá modlitba pochází ze svatého obrázku, který mi byl věnován mými rodiči. Přestože má pouze pár řádků, vystihuje vše podstatné, co Panna Marie pro křesťany, od počátku tohoto náboženství až do současnosti, představuje.

V křesťanství obecně má Marie výsostné postavení jako matka Páně, které jí bylo dáno pro její bezmeznou oddanost Bohu a mezi věřícími je vyzdvihována pro svou čistotu, ctnost a zbožnost. Obraz Marie jako milující a soucitné matky z ní po dlouhou dobu činil vzor pro křesťanské ženy. Především její duchovní síla a víra jsou vnímané jako kvality, ke kterým by ženy měly v mateřství a při budování rodiny aspirovat. Panna Marie bývá mezi křesťany vnímána jako symbol naděje a útěchy, zejména v těžkých a beznadějných časech. Podobně tak i její život a často dramatické události, kterými si musela projít mohou inspirovat každého, kdo se nachází v obtížné situaci. A v tradici lidové zbožnosti je to právě Marie, kdo se přimlouvá za propuštění každé duše do nebeského království.

Napříč historií byla osoba Panny Marie hojně využívána v různých formách umění jako jsou obrazy, hudba, literatura nebo právě populární kultura, do které se řadí i již zmíněné kramářské písně. Mojí motivací pro monitorování života Panny Marie právě v tomto fenoménu bylo, že v sobě tyto písně kombinují literární, náboženské a folklórní aspekty, čímž tvoří pro mě osobně zajímavý literární útvar. Rozhodnutí srovnávat české kramářské písně s anglickými broadside ballads vychází jednak z mého zájmu o anglickou literaturu a anglický jazyk obecně, jednak z možnosti obohatit výzkum českých kramářských písní o širší kontext a interkonfesionální srovnání.

Nejprve popíšu historický, sociální a literární kontext, stanovím výzkumné otázky a cíl práce. Dále se budu zabývat samostatnou analýzou jednotlivých období ze života Panny Marie, nejprve v českých kramářských písních, na které následně navážu anglickými broadside ballads. Touto srovnávací analýzou bych chtěla poukázat na rozdíly či případné společné rysy ve vnímání osoby Panny Marie v tomto fenoménu na dvou rozdílných územích, v různých obdobích (české kramářské písně jsou oproti anglickým broadside ballads asi o dvě stě let „opozděny“) i konfesijních prostředcích.

1.1 Počátky kramářské písně na českém území

Nejnovější výzkum klade počátek kramářských písní zhruba do období kolem roku 1620, jejich kořeny je však možno spatřovat už v dřívějších dobách. Jan Malura například považuje za předchůdce některých světských kramářských písní letáky z 16. století, jež se k nám dostávaly i pod vlivem německé produkce a byly určeny pro náročnější měšťanské adresáty. Kořeny duchovních kramářských písní můžeme zase hledat v drobných hymnologických tiscích. Největší převrat v rozvoji českých kramářských písní nastal ve 20. a 30. letech 17. století, tedy s počátkem Třicetileté války a zejména s následnou rekatolizací¹

Rekatolizace se mimo jiné projevovala v oblibě poutí a kultu světců. Tento fenomén poutí a úcty ke svatým je také patrně hlavním důvodem, proč je většina kramářských tisků (asi 60-80 %) tvořena právě duchovními písněmi. Doba pobělohorská se v českých dějinách kryje s barokní érou (zhruba od 1620–1775), ve které se výrazně zpopularizovala náboženská témata, jež se následně odrazila i v kramářských písních. Největší rozkvět v publikaci kramářských tisků nastal zhruba v letech 1750–1870 a to jak světských, tak duchovních. Duchovní písně však i nadále převládaly, což vzhledem k procesu rekatolizace, v jakém se české země nacházely, není překvapivé.²

Ve své práci se zaměřím na zobrazení života Panny Marie v českých kramářských písních (které vznikaly zejména pod vlivem katolictví a v anglických broadside ballads (které byly naproti tomu formovány protestanstvím jako hlavním uznávaným náboženstvím na většině anglického území). Hlavní oblastí mého výzkumu však budou české kramářské písně.

Přestože obě náboženství jsou si v mnoha aspektech podobná, pohled na osobu Panny Marie představuje jeden z hlavních bodů, ve kterém se obě tyto církve rozcházejí. Jedním z pilířů katolického vyznání jsou Mariánská dogmata.³ Protestantské církve tuto tradici Mariánských dogmat neuznávají. Například reformátor Martin Luther se roli Panny Marie věnoval ve svých kázáních, stejně tak většina ostatních reformátorů uznávala teorii o Mariině panenství a některé z mariánských svátků.

¹ FUMERTON, Patricia, Pavel KOSEK, Marie HANZELKOVÁ, Alena ANDRLOVÁ FIDLEROVÁ, Hana BOČKOVÁ, at. al. *Czech Broadside Ballads as Text, Art, Song in Popular Culture, c.1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press B. V., 2022. 498 s. ISBN 978-94-6372-155-4. doi:10.5117/9789463721554.

² FUMERTON Patricia, KOSEK Pavel, HANZELKOVÁ Marie. *Czech Broadside Ballads as Text Art, and Song in Popular Culture, ca. 1600–1900*. Amsterdam University Press, 2022. ISBN 978 94 6372 155 4, s. 77

³ Celkem se jedná o čtyři obecně uznávané pravdy, kterými jsou Dogma o Mariině panenství (3–4. století), Dogma o Božím mateřství (v roce 431), Dogma o neposkvrněném početí Panny Marie (v roce 1854) a Dogma o Nanebevzetí Panny Marie (v roce 1950), vyhlášené buď tehdejšími papežem nebo Efezským koncilem.

Mariánský kult však reformační církve odmítaly stejně jako označení Marie za Boho-
rodičku a její vnímání jako prostřednice mezi církví a Kristem.⁴

1.2 Cíl práce a výzkumné otázky

Hlavním předmětem mého výzkumu je prezentace života Panny Marie v českých kramářských písních a následně i v broadside ballads. Konkrétně budu zkoumat tyto aspekty: 1. Jaké etapy jejího života jsou v textem tematizovány. 2. Jaký prostor je jim v textech věnován. 3. Které životní události jsou nejčastěji zpodobňovány a které jsou spíše opomíjeny? 4. Proč je některým etapám Mariina života věnována větší pozornost než jiným? 5. Do jaké míry je Marie nazírána „jen“ jako doprovodná postava k Ježíši Kristu či nakolik je v písních vykreslena jako samostatná, nezávislá figura? 6. V čem se podobají/liší české a anglické tisky a jakou roli v případných rozdílech hraje jiná konfese?

Při výzkumu kramářských písní a populární kultury obecně je třeba počítat s vysokou mírou „recyklace“ námětů motivů, částí nebo i celých písní, což bylo běžné zejména u poutních písní. Je tedy pravděpodobné, že i některé z písní zobrazujících události z Mariina života vychází z jiných textů.⁵

Kramářské písně často vznikají ve vztahu ke konkrétnímu místu, ať už se jedná o město, ve kterém byla lokalizovaná tiskařská dílna, či o poutní místo, na kterém byly tyto písně prodávány. Nabízí se tedy otázka, zda konkrétní místa z českých zemí figurují v písních o životě Panny Marie, pokud ano, o jaké se jedná a jakou mají souvislost s obsahem i materií tisku.

V české tradici se obraz Marie velmi často objevuje v názvech poutních míst, kostelů nebo svátků, které se řídí během liturgického kalendáře. Toto je důsledek příslušnosti českého národa ke katolické církvi. Na místě je tedy otázka, jak se toto vyobrazení Mariina života a celkově její osoby mění v prostředí Anglie, kde se věřící vztahují k církvi protestantské. Můžeme předpokládat, že kvůli neuznání mariánských dogmat protestantskou církví a s tím souvisejícím „zbavením“ Marie jejího výsostného postu,

⁴ HYPŠMAN, Petr. Evangelická chvála a katolická úcta, Panna Maria a ekumenismus [online]. Praha, 2007 [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/12690/BPTX_2005_1_11270_0_58605_0_18540.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Petr Jandajsek, Str. 29.-30.

⁵ HANZELKOVÁ, Marie.; „Obracení“ poutních kramářských písní. Panna Marie Vranovská. [online]. Praha: Národní muzeum. 2021 [cit. 27.6.2023]. Dostupné z: https://publikace.nm.cz/en/file/df14931b0a1cd9ce64e58da0902058db/29946/07_Acta%20NMP%20HL%203-4.2021_STUDIE_Hanzelkova.pdf

bude odraz Panny Marie v anglické kultuře, a tedy i v anglických broadside ballads výrazně redukovánější, než jak jej známe z českého prostředí. Zároveň se dá předpokládat, že anglické písně budou svým obsahem silněji vztažené ke Kristu a Marii budou zmiňovat spíše okrajově, v kontextu christologických námětů. Na druhou stranu je však možné, že budou broadside ballads reflektovat podoby lidové zbožnosti, v nichž mohla mít Maria výraznější postavení než v oficiálně proklamované věrouce.

1.3 Použité metody

Pro svůj výzkum jsem si nejprve vyhledala korpus duchovních i světských kramářských písní (okrajově jsem pracovala i s modlitbami), které se zmiňují o událostech ze života Panny Marie. Tyto životní události a etapy jsem si vyčlenila již na začátku mého výzkumu a podle nich se také orientovala při hledání tisků. Čerpala jsem zejména z fondů, kterými disponuje Moravská zemská knihovna v Brně a Etnografický ústav Moravského zemského muzea. Jedná se o cca 37 000 kramářských tisků z období 17. – 19. století. Dalším zdrojem pro můj výzkum byla internetová knihovna Špalíček. Tato on-line knihovna mi poskytla přístup k dalším cca 4000 tiskům a špalíčkům.

Jelikož katalogy neobsahují pouze kramářské písně, bylo pro mě klíčové vyhledávat tisky zejména podle signatur, (u katalogu MZK např. většinou začínají označením VK⁶). V případě, že jsem vyhledávala obrazy panny Marie v poutních kramářských písních, použila jsem pro vyhledávání pole s názvem Slova z místa hledání. Mé ostatní vyhledávání v tomto katalogu probíhalo podle klíčových slov a slov z názvových údajů. Vyhledané tisky jsem se snažila vybírat podle jejich obecného popisu v poznámce tisku, tedy podle incipitu či ilustrace, která často slouží jako dobrý ukazatel, o jaké životní období Marie se právě jedná, také podle předmětových hesel.

Se samotným tiskem jsem se poté snažila pracovat jako s celkem. Zaměřila jsem se samozřejmě nejvíce na verše, které byly přímo věnované Mariinu životu, avšak do úvahy jsem brala i kontext písně, tedy zda se jedná například koledu, přímluvnou, prosebnou či morálně-výchovnou píseň.

⁶Tato zkratka znamená „Vobr kramářské“, podle sběratele a bývalého pracovníka MZK Jaroslava Vobra, z jehož sbírek většina kramářských tisků pochází.

2 Historie a recepce

Pojem kramářská píseň označuje zpravidla drobné písňové tisky, vydávané od cca. počátku sedmnáctého do počátku dvacátého století (za období největšího rozkvětu považují současní badatelé období 1750–1850).⁷ Obsahují většinou jednu nebo více písní, které mohou, avšak nemusí, být vzájemně tematicky propojené. Většinou se jedná o sešitky o rozsahu dvou až šestnácti listů, tištěné oboustranně. Jen zcela výjimečně nacházíme i jednolisty. Typickým českým formátem byla šestnácterka, případná osmera, výjimečně i kvart či dvanácterka. Tisky mohou obsahovat i obrazovou složku (ilustrace na titulním listu a další výzdoba, např. vineta či bordura). Až na výjimky neobsahovaly notaci, informace o melodii však mohla být doložena melodickým odkazem (např. má svou vlastní notu, na obecnou notu jako...) Označení tisků a písní jako kramářské odkazuje k jejich vnějškové podobě, (tedy tisky vydané za co nejmenší náklady a za účelem co největšího zisku) a způsobu šíření (prodej v kupeckých krámech, trhovách stáncích nebo také podomní prodej, nejedná se tedy o hodnocení jejich literárních, obrazových či hudebních kvalit.⁸ Autoři bývají zpravidla neznámí⁹, jak však dokládá Markéta Holubová¹⁰, patrně se jednalo o velmi různorodou skupinu. Do konce 18. století badatelé předpokládají, že mohlo jít o vzdělané autory, jež znali dobový literární kontext. Po roce 1800 se začaly objevovat kramářské tisky, jež měly bližší autorské údaje. Tvůrci textů pocházeli z řad duchovenstva, kantorů či místních písmáků. Kramářské písně nemají jednoznačně fixovanou formu, nicméně přetiskují se v různých podobách a jejich recipienty jsou především venkovští obyvatelé a nižší městské vrstvy. Kramářské tisky se dělí na dvě větší podskupiny, a to na kramářské písně s duchovní tematikou, které tvoří 60-75 % všech kramářských písní, a na kramářské tisky s tematikou světskou, kterým přestože představují výrazně menší skupinu než náboženské tisky, je věnována daleko větší pozornost než podskupině tisků duchovních.

Za předchůdce světské kramářské písně jsou považovány útvary, které plnily před vznikem tohoto žánru podobnou, tedy reagovaly na aktuální společenská témata. Jde například o moralistní a satirické písně a zejména letákovou výrobu, která se soustředila na témata společenských a státních událostí (volby, korunovace, úmrtí), válečné

⁷ Furmenton Patricia et al. *Czech Broadside Ballads As Text Art Song in Popular Culture C. 1600-1900*. Amsterdam University Press 2022.

⁸ KOSEK, Pavel, Hana BOČKOVÁ, Martin DROZDA, et al., GLOMBOVÁ, Hana, ed. *Do Brna široká cesta: kramářské písně se světskou tematikou: katalog k výstavě: Moravské zemské muzeum 7. března 2021*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2020. ISBN 978-80-7028-532-9, s. 9-10

⁹ Vyjímku představují například texty Šimona Lomnického z Budče.

¹⁰ Holubová Markéta and Etnologický ústav (Akademie věd ČR.) *Katalog Kramářských Tisků Brněnského Pracoviště Etnologického Ústavu Av ČR. Etnologický Ústav Akademie Věd České republiky V. v.i 2021. 2022.*

konflikty (zejména náboženské války a války s Turky), přírodní katastrofy či různé kuriozity. Některé funkce světské kramářské písně byly podobné těm, které má i současná publicistika, jelikož hlavní cíl tohoto žánru je čtenáře informovat a pobavit. K oblibě tohoto odvětví kramářských tisků, tedy světských písní, přispívala zejména široká škála témat a možných námětů, jako byly například společenské události. Ke zvýšené popularitě světských písní přispěl také fakt, že se během 19. století postupně tyto písně odklánějí od církevní tradice a posilují v sobě zábavnou složku (která později posloužila jako počátek parodického či karikujícího ztvárnění.)

Doprovodný katalog k výstavě *Dvanácte vrchů ten strom má – kramářské a poutní tisky s náboženskou tematikou* ve svém úvodu definuje náboženské kramářské tisky jako texty svébytně reflektující duchovní život lidského společenství, především tedy nižších měšťanských a venkovských vrstev v časovém rozmezí nejméně tří staletí. Náboženské neboli duchovní kramářské tisky představují většinu dochovaných exemplářů, tedy asi 60-80 %. Mezi typická témata patří písně vztahující se k významným svátkům církevního roku (např. Vánoce, Velikonoce), písně k Panně Marii a Ježíši, písně o svatých (významnou skupinu představují písně o českých patronech)¹¹ a písně o zázracích. Často je obtížné rozlišit, zda má píseň spíše světský či náboženský charakter, mnohdy se obě složky prolínají (např. kramářská píseň o zločinu, tzv. morytát, končí nadpřirozeným zásahem světce či Panny Marie.)

Za nejčastější podskupinu duchovních kramářských písní můžeme považovat zejména tisky vztahující se k poutním tiskům. Poutní písně začaly být distribuovány stejně jako kramářské tisky. Stalo se tak kolem druhé poloviny 17. století, čímž do jisté míry ztratily svůj oficiální charakter a funkci – jakési budování katolické identity obyvatel a podporu poutního provozu. Toto byl původní záměr barokních vzdělanců, kteří poutní písně preferovali jako součást oficiálních kancionálů, zaštitěných církevními hodnostáři. Přestože poutní písně z kancionálu zcela nezmizí, jejich hlavní doménou se stávají kramářské tisky, a to zhruba od poloviny 18. století. Jan Malura a Jakub Ivánek ve své publikaci *Horo krásná, spanilá!* uvádí hned několik pravděpodobných příčin tohoto přechodu, jako například dokončení množství různých poutních areálů, zejména na Moravě, které potřebovaly propagaci. Tomuto účelu mohly kramářské písně dobře posloužit, jelikož už měly svou zavedenou funkci jakýchsi neoficiálních novin. Hlavním

¹¹ BOČKOVÁ, Hana, Daniel DRÁPALA, Martin DROZDA, et al., BOHÁČOVÁ, Michaela, ed *Dvanácte vrchů ten strom má: kramářské a poutní tisky s náboženskou tematikou: katalog k výstavě: Moravské zemské muzeum, 13. listopadu 2022*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2022. ISBN 978-80-7028-557-2, s. 10

důvodem přesunu poutních písní do písní kramářských však zůstává rostoucí popularita poutí mezi obyvateli venkova.¹²

¹² MALURA, Jan a Jakub IVÁNEK. *Horo krásná, spanilá! poutní písně na Moravě (1600-1850)*. Brno: Host, 2019. ISBN 978-80-7577-826-0, s. 48.51

3 Obraz Panny Marie v kramářských písních

Kramářské písně zahrnují široký repertoár písní o Panně Marii. Ve své analýze se zaměřím na písně věnované událostem ze života Panny Marie. Písně na náměty z Mariina života byly užívány v souladu s během církevního roku a sloužily jako příklad křesťanského jednání.

Hlavním rozdílem mezi vyobrazením Marie v Bibli a kramářských písních spočívá hlavně v dialogu, jelikož v kramářských písních Marie často rozmlouvá s dalšími postavami v příběhu či promlouvá k věřícím a recipientům písně. Naproti tomu v Bibli takřka nemluví. Nejčastěji zobrazovanou epizodou Mariina života v kramářských písních je pravděpodobně ukřižování Krista, jedná se tedy o písně o Panně Marii Bolestné, kdy hlavní složku příběhu netvoří Ježíš, nýbrž Mariino prožívání synovy smrti.¹³ Podle Vítězslava Štajnohra *Panna Maria divotvůrkyně, nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*¹⁴ je oblíbenost tohoto motivu nejen v kramářských písních, ale celkově v mariologii důsledkem řady pocitů, které námět vyzařuje, a tím působí na konzumenta dané písně či obrazu.¹⁵

Četnou skupinu tvoří také písně o Mariiných zázracích a zjeveních, které v sobě spojují složku náboženskou a světskou. Jejich účelem bylo dát příklad pro zbožný křesťanský život, ale plnily i funkci zábavnou.¹⁶ V písních figuruje jak Panna Marie, tak jednotlivé poutní mariánské kultury, jako například Panna Marie Vranovská, Tuřanská nebo Křtinská.

Marie v těchto písních vystupuje jako uzdravitelka i ochranitelka, jež pomáhá zejména neprivilegovaným lidem, jako jsou panny, těhotné ženy, vdovy, sirotci, chudí a nemocní lidé, podobně jako sama za svého života byla ženou na okraji společnosti. Vystupuje také jako ochránkyně katolické víry proti rouhačům, které trestá, či pohánům, které nabádá ke konverzi. „Marie je v kramářských písních prezentována jako laskavá a mocná matka, jež pomáhá svým ctitelům v každé těžké životní situaci, a po smrti jim dokonce přímlovou u Krista zajišťuje věčný život. Písně dokazují, jak

¹³ BOČKOVÁ, Hana, Daniel DRÁPALA, Martin DROZDA, et al., BOHÁČOVÁ, Michaela, ed. *Dvanácte vrchů ten strom má: kramářské a poutní tisky s náboženskou tematikou: katalog k výstavě: Moravské zemské muzeum, 13. listopadu 2022*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2022. ISBN 978-80-7028-557-2, s. 18–19

¹³ ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2000, s. 179–191

¹⁴ ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2000.

¹⁵ Mariino truchlení, bolest a hluboký smutek ji přibližuje k divákovi; působivá je také polarita života a smrti; vzkříšení a nanebevzetí.

¹⁶ Nebo vyzývaly ke koupi přiložené modlitby, která protagonistu příběhu zachránila, tisky tedy nejspíše zastávaly i funkci ochranou.

důležitou roli, kterou tato mateřská ochránkyně hrála v životě chudších, neprivilegovaných věřících. Její postavení je na tolik zásadní, že někdy v písních i zastihuje samotného Boha.¹⁷

3.1 Panna Marie Sedmibolestná

Jedním z méně známých námětů pro kramářskou píseň, ke kterému jsem se však pro jeho dobrou využitelnost v mojí práci často obracela při hledání zmínek o životě Panny Marie, se stal motiv Panny Marie Sedmibolestné. Vítězslav Štajnochr popisuje její vyobrazení nejčastěji jako ženu se sedmi meči bolesti vetknutými do její hrudi, tedy pravděpodobněji do srdce či přímo duše. Tyto meče mají potom vyjadřovat souhrn všech bolestí, které Marie za svůj život prožila. Bolesti, které Panna Marie vytrpěla jsou: 1. Při přinesení Ježíše do chrámu, když vyslechla předpověď Simeonovu, 2. při útěku s Ježíšem a Josefem do Egypta, 3. když ztratila Ježíše a poté jej našla v chrámu, 4. při setkání s Ježíšem na cestě na Kalvárii, 5. při ukřižování Ježíše Krista, 6. když jej snímali z kříže, 7. při nanebevstoupení Páně/při kladení Páně do hrobu. Tento motiv se mi stal orientačním především na samém začátku při hledání obrazů z Mariina života, jelikož těchto sedm bolestí tvoří jakéhosi průvodce celým Mariiným životem od okamžiku, kdy byla přijata jako matka Ježíše Krista. Přestože je Panna Marie Sedmibolestná prohlášena hlavní patronkou Slovenska, je jí i v Česku zasvěceno několik kostelů a její svátek se slaví 15.9. V české kramářské písni je tento motiv oblíbený zejména pro to, že se s ním dokáže ztotožnit v podstatě každá matka, jelikož znázorňuje především obavy, které Marie jakožto matka Ježíše Krista prožívala.

¹⁷ BOČKOVÁ, Hana, Daniel DRÁPALA, Martin DROZDA, et al., BOHÁČOVÁ, Michaela, ed. *Dvanácte vrchů ten strom má: kramářské a poutní tisky s náboženskou tematikou: katalog k výstavě: Moravské zemské muzeum, 13. listopadu 2022*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2022. ISBN 978-80-7028-557-2, s. 21

4 Narození Panny Marie

Narození Panny Marie je jedním z nejstarších mariánských svátků, který připadá na 8. září. Podle tohoto dne bylo zároveň stanové početí Panny Marie, tedy o devět měsíců později na 8. prosince. Skutečný den jejího narození však není znám.¹⁸ Podle Jakubova evangelia (tzv. protoevangelium ze 2. století, které není církví uznávané, protože se v některých věcech neshoduje se čtyřmi evangelií) jsou Mariinými rodiči Jáchym a Anna, kteří byli dlouhou dobu neplodní. To bylo podle Jakubova evangelia příčinou odmítnutí Jáchymovi oběti veleknězem, který mu řekl, že jelikož nemá dětí, je Bohu nemilý, a tedy ani jeho oběť nebude přijata. To Jáchyma velmi zarmoutilo a odebral se na poušť, kde se 40 dní postil, dokud jej Bůh nevyslyšel a Jáchymova žena Anna poté počala jejich dceru – Marii.¹⁹

Narození Panny Marie je v českých kramářských písních obecně poměrně populární motiv, přestože se odehrává spíše na pozadí událostí ze života svaté Anny. Ústřední postavou kramářských písní o narození Panny Marie je tedy svatá Anna, většinou ještě zmiňovaná se svým manželem Jáchymem. Častým motivem v těchto písních je právě jejich svazek, ze kterého později Marie vzešla. Je zde popisován jako manželství dvou velmi zbožných a pokorných lidí, kteří zasvětili svůj život Bohu, za což později byli také odměněni dcerou Marií.

Ta jsou ctnostná, mladá panna,

za manželku byla dána,

Joachymovi svatému,

muži ctnému pobožnému.

Tento popis jejich manželství je z kramářské písně *Vznešený rod svaté Anny v písni*²⁰. V této písni je dán důraz na duchovní čistotu obou Mariiných rodičů, zejména tedy svaté Anny. To přispívá k celkovému obrazu neposkvrněnosti Panny Marie, která se díky vůli boží a ctnosti svých rodičů mohla narodit bez dědičného hříchu. Velmi podobný popis můžeme najít také například v písni *Píseň na život sv. Anny*²¹ kde se pouze ctnostná mění na krásná. Tato píseň zachycující údajný život sv. Anny dále popisuje

¹⁸ 8. 9. Narození Panny Marie - Maria.cz - Panna Maria. *Maria.cz - Panna Maria* [online]. Copyright © since 2006 Maria.cz [cit. 08.04.2023]. Dostupné z: <https://www.maria.cz/aktuality/8-9-narozeni-panny-marie>

¹⁹ VRÁTNÝ Karel. *Život Panny Marie v obrazech*. Pelhřimov, 1930, s. 3

²⁰KNM KP 5314

²¹KNM KP 2389

problém manželů s neplodností, což je další velmi časté téma opakující se v těchto písních.

*Když dlouho neplodnou byla,
S pláčem Boha vždy prosila,
by ji ráčil potěšiti,
její život otevřítí.
Dáti jí plod k potěšení,
aby ušla zlořečení,
tak by rod svůj rozmnožila,
a manžela potěšila.*

Zatímco Jáchym nemohl kvůli nedostatku potomků obětovat Bohu a byl tak zahanben veleknězem, svatá Anna se pravděpodobně musela snášet výčitky od sousedů či měšťanů. Tento motiv je přítomen například i ve *Výpis života sv. matky Anny s připojenými modlitbami a rozjímáním k vzbuzení vroucnosti křesťanů*²² což je jakýsi stručný životopis sv. Anny. V písni je zdůrazněno, že židé vnímali bezdětnost jako zavržení od Boha. Zajímavé tedy je, že zatímco Židé nejspíše vnímali svatou Annu jako Bohem zavrženou, pro křesťany je její osoba naopak Bohem vyvolená.

Většina písní, které zmiňují početí Panny Marie, se vyhýbá zmínce o Jáchymově půstu na poušti a místo toho se Anně zjevuje anděl se zprávou, že její prosby byly vyslyšeny a narodí se jí dcera, která se stane matkou spasitele světa. Takto bylo početí Panny Marie popsáno v již zmíněných písních. Kromě těchto písní s výraznější epickou složkou najdeme i písně, které mají spíše lyrický, oslavný charakter. Například *Nábožná píseň ke svaté Anně*²³ naopak vynechávají veškeré okolnosti Mariina početí a pouze oslavují, že byla Anna hodna toho, aby ji Bůh vybral jako matku pro Pannu Marii. Svatá Anna je zde vyvýšena nad královny a poté i nad císařovny. Porovnání Anny k ženám královského původu zde slouží jako demonstrace velké pocty, které se svaté Anně dostalo tím, že se mohla stát matkou Panny Marie.

Samotné narození Panny Marie nejčastěji popisují písně určené k oslavě daného svátku, jako například *Nábožná píseň na den nejradostnějšího narození Marie Panny*²⁴, nebo písně vztahující se k poutním místům jako *Horlivá píseň ke cti a chvále Panny*

²²KNM KP R. Hlava 3148

²³KNM KP R. Hlava 6768

²⁴MZK VK-0002.594

*Marie*²⁵ (což je mariánská píseň patrně propagující poutní místo Chlumek v okrese Chrudim. Většinou tyto písně spojuje popis oslav, které probíhaly jak na zemi, tak na nebi, přičemž jsou nejčastěji jmenováni andělé. Je zde vidět, jak významný byl den narození Panny Marie jak pro obyvatele země, tak i nebe.

Všichni nebešťané ten den slavili

Bůh Otec nebeský měl radost s nimi,

Tu Cherubíni i Serafíni a andělé

Všichni Salve zpívali.

Často se také objevuje motiv barev „To byla zlatá noc rodičky Boží“, „jako krásná červená růžička jsi se vyskytla“ a vůní „jak líbezná vůně té noci byla, když Panna Maria se narodila“, „ty jsi ten líbezný, nejvonnější kvítek“. Podle Starého zákona je zlato považováno za požehnání, nebo za dar z nebe a za milost boží. Růže je zase považována za královnu květin, je symbolem mučedníků a neviňátek. Poprvé je růže přisouzena Marii jako její květina v básni Seduliově (5.stol.) a Růží mučedníků je Marie nazvána v modlitbě *Zdravas* od Hugona ze Štrasburku: „Královno panen, kvetoucí růže mučedníků, sladkosti chudých.“²⁶

Události po Mariině narození popisuje *Nábožná píseň ke cti a chvále svaté Anny, pět radostí a žalostí* o které se v této práci budu ještě zmiňovat. V ní rodiče Jáchym a Anna nabízí Marii v Jeruzalémském chrámě pro službu Bohu, jedná se o předobraz biblické scény, kdy Marie a Josef přinesli Ježíše do chrámu, aby jej symbolicky nabídli Páně.

Ta radost dlouho nebyla, když zjevení dostala,

že má být obětována v chrámě Maria panna;

v tom velikou radost Anna nad dceruškou jest měla,

když do chrámu jdoucí sama se jest obětovala.

Píseň zde dává důraz na fakt, že Maria ke službě Bohu nebyla donucena, nýbrž se sama vydala do chrámu a zaslíbila se sloužit Pánu. Toto může být chápáno jako první z Mariiných rozhodnutí následovat Boha a vždy se orientovat jen podle jeho vůle. Také

²⁵KNM 9633

²⁶ ROYT, Jan. *Slovník symbolů, kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998. SBN 80-204-0740-5. s. 91.

můžeme vidět jistou neumělost vyjádření, opakování a důraz na motiv radosti a obětování.

Zatímco v českých kramářských písních je narození Panny Marie zobrazeno většinou v širším kontextu svaté rodiny, včetně příběhů Anny a Jáchyma, jež předznamenávají život Marie a Krista, v anglických broadside ballads, které jsem měla k dispozici, je toto téma zcela opomenuto. Nejranější podobu Panny Marie, kterou jsem našla v anglických broadside ballads, je při jejím sňatku s Josefem. Nepodařilo se mi dohledat žádnou píseň, která by se zmiňovala o Anně či Jáchymovi, a tedy ani žádnou zmínku o narození či početí Panny Marie, přestože i anglikánské církve slaví den jejího početí. Je možné, že je to kvůli vynechání události narození Panny Marie v Bibli a apokryfní evangelia patrně nebyla v prostředí protestantské Anglie tak populární.

5 Zvěstování Panně Marii

O zvěstování Panny Marii pojednává Lukášovo evangelium: „*Když byla Alžběta v šestém měsíci, byl anděl Gabriel poslán od Boha do Galilejského města, které se jmenuje Nazaret, k panně zasnoubené muži jménem Josef, z rodu Davidova; jméno té panny bylo Maria. Přistoupil k ní a řekl: „Bud' zdráva, milostí zahrnutá, Pán s tebou.“* (1,26-38)²⁷ Tento text evangelia má vyjadřovat vtělení Páně, které předpověděl starozákonní prorok Izaiáš. V narativních scénách, které pojednávají o Zvěstování Panně Marii, bývá Marie zobrazena buďto v údivu či strachu z přítomnosti anděla anebo jako sebevědomá žena, která pokorně přímá svůj osud.²⁸

Samotným zvěstováním Panně Marii se zabývá poměrně malé kramářských písní. (celkově jsem našla zhruba jen šest originálních incipitů). Nicméně jsem v rámci své analýzy našla písně, které této události věnovaly aspoň jednu či vícero slok. Na druhou stranu pozdrav, kterým archanděl Gabriel oslovil Marii, tedy libovolná variace pozdravu „zdravas Maria, milostiplná“, se v kramářských písních, které pojednávají o Panně Marii, objevuje velmi často.

Patrně nejpopulárnější písní s incipitem *vyšla hvězda, vyšla jasná* na toto téma je *Nábožná píseň k Panně Marii*²⁹. Tato píseň vychází z popisu událostí v Lukášově evangeliu. Anděl přichází za Marií, aby jí zvěstoval, že porodí syna, který spasí svět. Marie se nejprve leká andělova pozdravení, avšak poté pokorně přímá svůj osud. Objevují se zde, s Marií tradičně spojované atributy, jako motiv hvězdy a světla. Hned v prvním verši se nachází epizeuxis, který zde může sloužit pro umocnění významu situace.

Vyšla hvězda, vyšla jasná,

rozsvítila kolem světa.

Mariina obrazná záře je zde ještě zdůrazněna záporným paralelismem:

to nebyla hvězda jasná,

²⁷ Biblí svatá, Svatá písma Starého i Nového zákona. V Praze, nákladem biblické společnosti Britické a zahraniční. 1938. Evangelium podle Lukáše, Lukáš 1,26-38.

²⁸ ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2000. s. 214.

²⁹ MZK VK-0003.500

*byla to Maria krásná.*³⁰

Dále se objevují také deminutiva jako panenka nebo růžička. Přirovnání Marie ke květinám je další populární motiv mariánských písní. Růže je pravděpodobně nejčastěji se opakující květina, nejspíše díky své symbolice jako královně květin. *Růže krásná, v ráji štěpovaná*³¹ je název další kramářské písně pojednávající o události zvěstování Marii. Opět se zde opakuje motiv květin, zejména růže. V této písni je kladen velký důraz na Mariinu duševní čistotu: „Maria, čistá Panna. Panna čistá. Ty jsi ze všech nejčistější...“. Mariina neposkrvněnost je zde symbolizovaná také lilií, kterou nese archanděl Gabriel v ruce, když přistupuje k Marii. Lilie je pro svou symboliku čistoty pravděpodobně druhou nejčastější květinou, ke které je Marie v kramářských písních přirovnána.

Jako lilií, která vzkvétá pod Josefovou ochranou Marii označuje píseň *Na památku svěcení korouhve ke cti a oslavě sv. Josefu, jakožto pomocníku ve všech potřebách lidského života*³². Tento název může zdůrazňovat podíl, který má Josef na Mariině duševní čistotě. Příchod archanděla Gabriela je zde popsán pouze jako ohlášení blahé zvěsti. Podobně je tomu například v písních *Píseň k Panně Marii Kopecké*³³ nebo v písni *Jiná. Touž notou, na Zdravas Maria*³⁴. Prvek zvěstování skrze archanděla Gabriela je zcela vynechán například v písni *Mravná píseň všem ctnostným Novo-manželům k potěšení vydaná*³⁵. Místo toho je tu však větší kladen důraz na Kristovo početí skrze Ducha svatého a na neporušenost Mariina panenství při Kristově početí, i narození.

Naproti tomu písně, které pojednávají o zvěstování Marii trochu šířeji, například *Nábožná píseň k svatému Josefu pěstounu Krista Pána*³⁶ nebo píseň *Vánoční koleda*³⁷ (stejně jako již výše zmíněné *Růže krásná, v ráji štěpovaná* a *Nábožná píseň k Panně Marii*) se v popisu promluvy anděla k Marii ubírají spíše formou dialogu. Což zde může sloužit jako umocnění důležitosti Mariina souhlasu ohledně početí Ježíše Krista.

Marie svolila, hlavu naklonila,

³⁰ FROLCOVÁ, Věra, Pavel KOSEK, Hana BOČKOVÁ, Markéta HOLUBOVÁ a Tomáš SLAVICKÝ. *Má svou známou notu: kramářské písně v ústní tradici Moravy a Slezska*. Brno: Host, 2022. s. 243. ISBN 978-80-275-1379-6. s. 243.

³¹ KNM KP R. Hlava 242

³² KNM KP R. Hlava 3420

³³ KNM KP R. Hlava 6498

³⁴ KNM KP O 113/5

³⁵ KNM KP 1640

³⁶ KNM KP R. Hlava 6863

³⁷ KNM KP 5141

kterak to být může, nepoznávše muže,

porodit syna.

V tom svolení Duch svatý zastínil,

a Marii těhotnou učinil.

Ústřední postavou těchto písní je tedy Panna Marie ve spojení s archandělem Gabrielem. Největší důraz je v těchto písních zejména na Mariinu jak duševní čistotu a oddanost Bohu, což z ní činí ideální ženu, která se má stát matkou spasitele světa.

Co se týče anglických broadside ballads velmi biblicky věrohodný popis dialogu mezi Marií a Gabrielem se objevuje také v anglické broadside ballad *The Angel Gabriel, his Salutation to the Virgin Mary*³⁸. Vyskytuje se zde podobný důraz na Mariino panenství jako v českých kramářských písních, a i stejný popis překvapení a pochyb z Mariiny strany. Místo souhlasu je tu však pouze oznámeno, že Marie Gabrielovu zvěstování uvěřila, čímž se naplnila vůle Boží. Zajímavé je, že přestože se jedná o jedinou broadside ballad, kterou jsem na dané téma našla, je dochovaná v poměrně velkém počtu exemplářů, což naznačuje, že byla patrně oblíbená. Tato popularita je v prostředí protestantské Anglie poměrně překvapivá. Možným vysvětlením však je, že přestože Marie není pro protestantskou církev ústřední postavou, je tato její životní událost zároveň počátkem příchodu Ježíše, který, jakožto součást nejsvětější trojice, je právě nejvýše ceněný pro tuto církev.

³⁸ EBBA 32616

6 Cesta za Alžbětou a cesta do Betléma

V Novém zákoně se můžeme dočíst, že Panna Marie vykonala za svůj život tři významnější cesty. Jedná se o putování za sestřenicí Alžbětou, kterou Marie podstoupila brzy poté, co se dozvěděla o svém těhotenství. Cestu s Josefem z Nazaretu do Betléma a útek do Egypta.

V této kapitole se budu zabývat cestou za Alžbětou a do Betléma, jelikož v kramářských písních jsou tyto etapy života Panny Marie zmiňovány spíše okrajově. Naopak samostatnou analýzu budu věnovat písním o útěku do Egypta, jež byly velmi oblíbené nejen v českém, ale například i v polském prostředí.³⁹

Ve fondech Moravské zemské knihovny a v online databázi Špalíček, jsem nenašla žádnou píseň, která by měla jako hlavní téma cestu za Alžbětou a do Betléma. Zmínku o Mariině putování za sestřenicí jsem však překvapivě našla ve vojenské kramářské písni *Truchlivá píseň o ukrutnostech Turků v povstání Bosny a Hercegoviny Léta Páně 1878*⁴⁰. Tato píseň popisuje válku mezi rakouským a tureckým vojskem v roce 1878. V přitisku je uvedena modlitba k Panně Marii za svatý pokoj a objevuje se tu i letmá zmínka o tom, že Maria v době svého těhotenství navštívila Alžbětu. Tento motiv zde slouží jako přirovnání mezi radostí, kterou zakouší ctitelé Panny Marie, a radostí, kterou pociťuje nenarozený Ježíš, když Alžběta pozdraví Marii.

Naproti tomu je cesta do Betléma poměrně častým námětem kramářských písní, ale takřka vždy v perspektivě budoucího Ježíšova narození (viz kapitola Narození Ježíše Krista). Podrobnější popis cesty Marie s Josefem do Betléma jsem však našla jen v písni s incipitem *Poslyšte křesťané s horlivostí, k větší cti a chvále pobožnost*⁴¹. Text popisuje detailně život svatého Josefa a mimo jiné také právě cestu do Betléma za účelem sčítání lidu. Tomuto putování jsou v písni vyhrazeny dvě sloky, ve kterých je zřetelný pocit marnosti, který Josef prožíval, když se dozvěděl, že bude muset s těhotnou Marií cestovat z Nazaretu až do Betléma.

Po nedlouhém čase rozhlas vyšel,

aby každý do své vlasti přišel,

Josef byl narozený z Betléma,

byla cesta nevyhnutelná:

³⁹ Ratajczak, Tomasz. “Od Biblii do poezji kramarskiej. O biblijnym motywie ucieczki Świętej Rodziny do Egiptu w polskich pieśniach jarmarczno-odpustowych.” *Literatura Ludowa* 55, no. 3 (2011), pp. 3–10.

⁴⁰KNM KP P 424/1

⁴¹KNM KP R. Hlava 6863

*tu se počal rmoutit, jak choti opustit,
poněvadž těhotná, do cesty neschopná
na srdci truchlil.*

Na rozdíl od biblického líčení cesty jsou v písni zdůrazněny Josefovy obavy o těhotnou Marii a jeho vnitřní konflikt mezi státním nařízením a osobními emocemi. Bible událost popisuje věcně jakoby hlasem vševědoucího, nezaujatého vypravěče, bez zmínění perspektivy Marie a Josefa: „Josef z Galileje se vydal z města Nazaret do Judska, do města Davidova zvaného Betlém (protože byl z domu a rodu Davidova), aby se nechal zapsat se svou snoubenkou Marií, která byla těhotná. Když tam byli, Marii se naplnil čas k porodu a porodila svého prvorozeného syna.“ Podobně stručně je v Bibli popsána i Mariina cesta za Alžbětou: „V těch dnech pak Marie vstala a spěšně odešla do hor, do města Judova. Vešla do Zachariášova domu a pozdravila Alžbětu. Jakmile Alžběta uslyšela Mariin pozdrav, děťátko v jejím lůnu poskočilo. Alžběta byla naplněna Duchem svatým a hlasitě zvolala: Požehnaná jsi mezi ženami a požehnaný plod tvého lůna! Jaká čest, že ke mně přišla matka mého Pána!“. Je tedy možné, že důvodem malého množství kramářských písní na téma obou cest, je nedostatečný biblický kontext. Přestože pro Marii byly tyto události pravděpodobně zásadní (například Alžběta je první člověk, který Marii oslovuje jako matku Pána a završením cesty do Betléma je Kristovo narození), pro kramářské písně zde není dostatek poutavých událostí, jimiž by se mohla píseň zaobírat.

Podobnou situaci vidíme také u anglických broadside ballads. Například postavu svaté Alžběty tyto písně, až na jediný text, vůbec nezmiňují. Touto výjimkou je píseň *A Godly new Ballad, Intituled, A Douzen of Points. / A Donzen of Points, you here may read, / Whereon each Christian Soul may feed.*⁴² Zde se Marie bezprostředně po Gabrielově zvěstování ubírá za Alžbětou, nicméně žádná další informace o této cestě není v písni sdělena. Pozoruhodné však je, že tato píseň označuje Alžbětu jako Mariinu přítelkyni, nikoliv za coby příbuznou, jak tomu je v Lukášově evangeliu. Cesta do Betléma je zmíněna ve dvou písních: *Two pleasant Ditties, one of the Birth, the other of the / Passion of Christ. / Of Natiuity*⁴³. a *A most Excellent Ballad of Ioseph the Carpenter and the sacred Virgin Mary, / who was the Mother of our Lord and Saviour Jesus Christ the ever blessed Redeemer [of] / Man-kind.*⁴⁴ Oba texty se shodují na tom, že důvodem příchodu do Betléma bylo sčítání lidu, avšak první z těchto písní je více soustředěná na důležitost narození Krista v Betlémě, zatímco druhá klade velký důraz na Josefovu lásku k Marii. Jelikož je pravděpodobné, že jak české kramářské písně, tak anglické broadside ballads čerpaly v tomto případě inspiraci ze stejného evangelia, je přirozené, že obraz obou

⁴² EBBA 20653

⁴³ EBBA 30269

⁴⁴ EBBA 30691

cest je líčen podobně. V českých i anglických písních jsou cesty popsány velmi stručně jakoby z perspektivy nezaujatého vypravěče, pozornost je spíše směřována na budoucí Kristovo narození a jeho vykupitelské dílo.

7 Narození Ježíše Krista

V českém liturgickém kalendáři je hned po každoročním slavení Velikonoc nejdůležitějším svátkem oslava narození Páně a prvních událostí zjevujících jeho božství. Toto se koná v době Vánoční, která tvrdá od prvních Nešpor Narození Páně do neděle po Zjevení Páně, tedy po 6. lednu.⁴⁵ Není tedy nijak překvapivé, že se tento svátek stal populárním námětem pro mnoho kramářských písní, ať už duchovních či světských. Při mém hledání obrazů ze života Panny Marie jsem právě v této její životní etapě, tedy když přivedla na svět svého syna, Ježíše Krista, našla asi největší diverzitu, co se týče zmínek o její osobě v konkrétních písních. Zároveň však množství písní, které jsem pro tuto životní událost Panny Marie objevila, výrazně převyšují kvantitou jakékoliv jiné výjevy z jejího života, které se v kramářských písních vyskytují. Tento fakt je zapříčiněný oblibou koled v lidovém prostředí a patrně i kolední obchůzkou.

Písně, které jsem se pro tuto kapitolu rozhodla použít, bych rozdělila do dvou oddílů, a to podle četnosti výskytu osoby Marie v těchto písních. Menší z těchto dvou podskupin je ta, ve které jsou písně zcela výhradně zasvěceny Panně Marii či svatému Josefu, jakožto rodičům Ježíše. Druhou, častější podskupinu tvoří písně, které se o Marii zmiňují spíše okrajově, například pouze jedním veršem či přímluvou na konci písně. Překvapivým zjištěním pro mě bylo, že ačkoliv je Marie pro římsko-katolické vyznání ústřední postavou (přímo se jí dotýkají čtyři dogmata ustanovená církví) a při narození Krista hrála hlavní roli, většinu kramářských písní s vánoční tematikou a narozením Krista tvoří ty, které se o Marii téměř vůbec nezmiňují.

První kramářskou písní, která z části popisuje narození Ježíše Krista, na kterou jsem narazila při hledání zmínek o Panně Marii, byla *Píseň ke cti sv. Josefu*⁴⁶. Tato píseň je zároveň právě tou jednou z mála, kde je osoba Ježíše spíše upozaděna, a ačkoliv se autor zde zmiňuje o jeho narození, a pozornost je zaměřena spíše na Marii a Josefa. Josef je v této písní označován jako „nejvýše stojící z lidských synů“. Jeho postavení se v podstatě odvíjí od výsostného postavení Panny Marie. Toto můžeme vidět například na verších „*Tebe chválit patří nejvíce/ po Marii, Boží Rodičče.*“ a „*Ty jsi po Marii nejprvnější, / Tobě čest a chválu nejpřednější/ Andělé a svatí vzdávají, /*“

Neboť mocný Tvůrce země, nebe

za pěstouna Tebe vyvolil

⁴⁵ 5. 9. Panna Maria Sedmibolestná - Maria.cz - Panna Maria. *Maria.cz - Panna Maria* [online]. Copyright © since 2006 Maria.cz [cit. 25.03.2023]. Dostupné z: <https://www.maria.cz/aktuality/15-9-panna-maria-bolestna>

⁴⁶ KNM KP R. Hlava 3420.

*když Syn Věčný pro nás smířil Sebe,
z Panny Marie se narodil
a se jako útlé slabé robě
v ochranu dal Panně i Tobě,
tak že otcem Toho býval's jmín,
jenž jest od věčnosti Boží Syn*

Třetí sloka z této písně ukazuje další, poměrně ojedinělý prvek, který se týká narození Páně a to, že je zde Marie skutečně pojatá jako žena, která porodila syna – Ježíše Krista. Toto je nezvyklé z toho důvodu, jelikož většina kramářských písní, které se nějakým způsobem zmiňují o Ježíšově narození je popisuje způsobem „Pán seslal na svět svého syna“, „Pán nám dal spasitele“ nebo například že se v Betlémě narodil syn boží. Tímto v kompletně opomíjí Mariinu roli a zásluhu na narození dítěte a v podstatě ji tím, byť nechtěně, stavějí do role jen jakéhosi zúčastněného přihlížejícího.

Velmi detailní popis narození Ježíše se objevuje v písni s názvem *Nová Píseň o narození Pána Ježíše Krista*.⁴⁷ Tato poměrně dlouhá píseň obsahuje 23 slok ve kterých popisuje noc, kdy Marie porodila Ježíše v jeskyni u města Betlém. Opět se zde objevuje vyzdvihování postavy sv. Josefa, jakožto jediného společníka Marie a jejího ochránce. Maria zde vystupuje jako odvážná žena, která odmítá pomoc od žen z Betléma a věří, že ke snadnému porodu jí dopomůže Bůh, který jí sešle anděli. S Josefem proto tráví noc modlitbami, dokud Marie bezbolestně neporodí.

*Řekla ona Josefovi, nic nepotřebujeme,
jenom celou noc oba dva na modlitbách trvejme,
a Ducha svatého prosme, aby nám dal vnuknutí,
kterak bychme Spasitele my mohli přivítati.*

Koledy tvoří nejčastější formu kramářských písní, které pojednávají o narození Ježíše Krista. Zároveň však tyto písně často vynechávají Mariinu účast na jeho narození. Zajímavé ale je, že u mnoha z těchto koled se objevuje motiv chudoby.

Leží v jeslích jezulátko

⁴⁷ MZK VK-0007.097

krásné, nebeské děťátko, nemá

kolíbkou ani peřinku, hled'te na

smutnou maminku.

Tato sloka je z písně *Radostná koleda o narození Krista Pána*⁴⁸, která ještě ve dvou následujících slokách popisuje starost matky Boží o právě narozené dítě. Podobně je na chudobu boží rodiny odkázáno například i v písni *Nová píseň aneb Koleda vánoční k uctění nově zrozeného Ježíška v Betlémě*⁴⁹. „*V tom obecním chlévě leží v seně v jesličkách, a matičku má chudičkou, v mizerných plenkách, on prý tak krásný je*“. V písních podobných těmto nechybí samozřejmě ani zmínka o zvířatech přítomných v chlévě, ve kterém Marie Ježíše porodila, zejména tedy o oslu a volu, kteří údajně na novorozeně dýchali a tím je zahřívali. Což se opět vrací k často zmiňované chudobě boží rodiny v kramářských písních.

Maria ho kolébá,

vůl a osel zahřívá,

jezulátko maličký,

nemá žádné podušky.

– *Nová píseň kolední o narození Pána Ježíše*⁵⁰

V písni *Nová píseň ke svatému Josefu a k Panně Marii v Betlémě*⁵¹ si Maria s Josefem zoufají, jelikož nemají místo, kde by na noc mohli spočinout. Marie se ptá Boha, proč se jeho syn musí narodit v bídě, když Bůh stvořil vše na světě – všechen lid jemuž dal i obydlí, jen pro jeho syna nyní není místa, kde by mohl přijít na svět.

Synáčka svého čekala,

smutné sobě naříkala,

že plen, peři-... nemá

pro Božského Syna

⁴⁸ KNM KP R. Hlava 1333

⁴⁹ MZK VK-0011.279

⁵⁰ KNM KP A 38/1

⁵¹ MZK VK-0010.009

Je to jedna z mála písní, ve které se objevuje i pokus o zdůvodnění strádání, kterým si Marie, Josef a Ježíš prochází. Zároveň zde můžeme vidět, že Ježíš, stejně jako Marie, bývá přirovnán k nebeským tělesům. Znázornění Ježíše jako Slunce nebo obecně jako motiv světla je pro křesťanství typické.

„Nestěžujte ženy sobě, které rodíte v chudobě, neb ta vaše žalost, obrátí se v radost. Tak jako Matka Maria, té radosti zatusila, když Božského Syna na svět porodila. Neb jeho očičky krásné byly jako hvězdy jasné, ale tělo jeho, nad slunce se skvělo.“

Píseň s názvem *Nová píseň aneb Koleda vánoční k uctění nově zrozeného Ježíška v Betlémě* pojednává o uctívání právě narozeného Ježíše Krista různými dary od různých jmenovaných osob, které se vydávají do Betléma za Ježíšem, aby mu dary předali. Každá sloka obsahuje několik jmen, se kterými jsou spojené různé předměty.⁵² Některá jména jsou zdobnělá, což může indikovat, že se jedná o děti. Například: *„Anastázie kupcová mandle piškoty, Cecilie pulmistrová jablka voříšky, Apolenka citrony, a Lucie koření, Baruška perník, marcipán též melouny.“* Tento formát písně, jak jsem později zjistila, je jedním z nejčastějších mezi vánočními kramářskými písněmi. S drobnými obměnami ve jménech nebo v darovaných předmětech se tento formát písně objevuje třeba i v písních *Nábožná píseň aneb Vánoční koleda k uctění nového narození Pána Ježíše*⁵³ nebo *Radostná koleda o narození Krista Pána*⁵⁴, což může ukazovat na to, že se ve výsledku jedná o jednu a tu samou píseň, která byla několikrát opisována a přepisována.

Většina broadside ballads se o Mariině osobě při narození Krista zmiňují spíše okrajově. Celkově jsem našla pouze dva originální incipity, ze kterých potom vycházelo asi deset písní na toto téma. Všechny tyto písně byly pravděpodobně přepisy jedné a té samé původní písně a většina z nich pochází ze druhé poloviny 17. století. Poměrně podrobný popis Mariina života s Josefem, včetně cesty do Betléma a hledání přístřeší, když se měl Ježíš narodit, nabízí tedy píseň *A most Excellent Ballad of Ioseph the Carpenter, and the sacred Virgin Mary, / who was the Mother of our Lord and Saviour Jesus Christ the ever blessed Redeemer / Man-kind.*⁵⁵

Then was he constrained presently,

Withn the Stable all night to lye,

⁵² STÁŇOVÁ, Zuzana. {Kramářské písně s vánoční tematikou} [online]. Olomouc, 2014 [cit. 2023-03-30]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/6kfqdq/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. Str. 23.

⁵³ KNM KP 8612

⁵⁴ KNM KP 2224

⁵⁵ EBBA 20650

Wherein they did Oxen and Asses tye,

With his true love and Lady dear.

The Virgin fair thought it no scorn,

To lye in such place forlorn,

Which night she had a young-Son born,

Even Jesus Christ our dear our dear.

Můžeme zde vidět, že stejně jako v českých kramářských písních, je zde Marie vykreslená jako velmi skromná a pokorná žena, která nepohrdá obyčejnou stájí jakožto místem, kde se má narodit její syn. Opět se zde také vyskytuje vůl a osel, kteří v těchto písních obecně slouží pro kontext toho, že se Ježíš jakožto pán země narodil skutečně v těch nejchudších podmínkách. Epizeuxis „our dear, our dear“ zde vyjadřuje celkovou úctu ke Kristovi a radost z jeho narození. Zajímavé je, že přestože Marie není v protestantské víře ústřední postavou, byla na rozdíl od českých kramářských písní ve výzdobě tisku vyobrazena sama s Ježíšem v náručí. Zatímco české kramářské písně zvolily pro výzdobu nejčastěji obrázků svaté rodiny, jak samotné, tak i ve variantě s pastýři, ctiteli či třemi králi.

8 Přinesení Ježíše do chrámu

Podle Mojžíšova zákona měla být každá matka čtyřicet dní po porodu očištěna v chrámu. Pro obřad bylo nutné obětovat dvě hrdličky nebo holoubata. Zároveň, kromě očištění matky, bylo její dítě v chrámě obětováno Hospodinu neboli bylo zaslíbené sloužit Bohu a žít ve víře. V Lukášově evangeliu se můžeme dočíst, že Marie s Josefem tak učinili a Ježíše přinesli v Jeruzalémě do chrámu, kde poté potkali proroka Simeona.⁵⁶ Zde se objevuje první z bolestí Panny Marie sedmibolestné. „Simeon jim požehnal a Marii, jeho matce, řekl: „Hle, on je určen k pádu i k pozdvižení mnohých v Izraeli. Stane se znamením, jež bude odmítáno (a tvou vlastní duši pronikne meč), aby vyšlo najevo myšlení mnoha srdcí. (Luk 2, 34-35)⁵⁷. Do dnešního dne se na našem území 2. února slaví svátek Očišťování Panny Marie – Hromnice. Jedná se o svátek světla, kdy se s posvěcenými hromničními svícemi koná průvod – cesta Panny Marie do chrámu.⁵⁸

České kramářské písně tento svátek příliš nereflektují. Nejoblíbenějším incipitem je pravděpodobně Nábožní křesťané, zastavte se málo, který patří k písni *Nová píseň o přehrozném zázraku, který se stal v městě Belegradě, skrze rouhání jednoho pohana proti Panně Marii, jak potrestaný byl dne 2. února roku 1863, právě na Hromnice*⁵⁹. Píseň popisuje zjevení Panny Marie a potrestání rouhače v Bělehradském chrámu, právě na svátek Hromnic. I přesto je postava Marie v písni spíše opomenuta a hlavní pozornost je zde směřována právě na muže, který se rouhal a na lidi, kteří byli přítomní při jeho potrestání. V přítisku písně se ještě objevuje modlitba na přímluvu k Panně Marii za snadnou hodinu smrti, což je mimo jiné taky jedna z funkcí Hromniček – hromničních svící, které se zapalovaly pro ochranu před bouří, nemocemi nebo právě v hodině smrti.⁶⁰

Větší pohled do události přinesení Ježíše do chrámu nabízí *Píseň na Hromnice*⁶¹. Píseň stručně popisuje přinesení a obětování Ježíše v chrámu, následně prorocství, které pronesl prorok Simeon a s tím spojenou Mariinu bolest. Opět se zde objevuje

⁵⁶ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2000. s. 240.

⁵⁷ Biblí svatá, Svatá písma Starého i Nového zákona. V Praze, nákladem biblické společnosti Britické a zahraniční. 1938. Evangelium podle Lukáše: Lukáš 2:34-35.

⁵⁸ ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*.

⁵⁹ KNM KP N 99/1

⁶⁰ ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*

⁶¹ KNM KP C 62/1

symbolika nebeských těles. Marie je zde popsána jako „denice jasná, nese slunce spravedlnosti“, čímž je myšlený Ježíš. Jak jsem již zmiňovala dříve, Marie označená jako hvězda je velmi populární motiv v mariánské tematice. Kristus je přirovnaný ke slunci, pravděpodobně kvůli chápání motivu slunce jako symbolu králů. Zároveň podle knihy *Genesis* bylo slunce stvořeno Hospodinem, který sám bývá ve starozákonních knihách ke slunci přirovnáván a též evangelisté často užívají přirovnání sluneční záře k Bohu.⁶² Užití motivu hvězdy a slunce zároveň dobře koresponduje s chápáním svátku Hromnic jako svátku světla.

Kromě motivu nebeských těles se v této písni objevuje také motiv ptactva, konkrétně hrdličky.

Maria matičko,

ó ty opuštěná hrdličko.

Smutné mateřské srdce tvé, buší někdy prudce,

prorazí meč ostrý hluboce.

Pár hrdliček či holubic se často objevuje právě v obrazech obětování Krista a Očišťování Panny Marie. Jsou umístěny v košíku, který drží nejčastěji Panna Marie, prorokyně Anna nebo svatý Josef a odkazují k nutné oběti pro obřad očištění.⁶³ To, že je Marie v této písni označena jako „opuštěná hrdlička“ může také odkazovat na její osud, jelikož teď už zná Simeonovo proroctví a ví, že se s Ježíšem bude muset neodvratně rozloučit.

Motivem spojujícím většinu písní o Panně Marii sedmibolestné je srdce. „Srdce je v křesťanské symbolice chápáno jako sídlo lásky i nenávisti, příchylnosti i odporu, touhy i odmítání. Protože je schopno myšlení a rozhodování, lze jej pojímat jako paralelu ducha.“⁶⁴ Srdce probodnuté sedmi meči je znamením Panny Marie sedmibolestné. O prvním z těchto mečů se zmiňuje právě již výše popisovaná Píseň na Hromnice. Mariino srdce je zde popsáno jako smutné, pravděpodobně kvůli Simeonově předpovědi. O to víc je pro čtenáře umocněna tragédie toho, že jej prorazí meč „ostrý hluboce“. Velmi podobně se na motiv srdce soustředí i *Píseň o svatém Josefu*⁶⁵, což je kramářská

⁶² ROYT, Jan. *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0740-5 s. 10-11.

⁶³ ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2000. s. 236

⁶⁴ HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-300-1. s. 243.

⁶⁵ KNM KP R. Hlava 3416

píseň popisující první tři bolesti Panny Marie z pohledu Josefa. Zde je srdce zmíněno v jedné sloce dokonce dvakrát.

Zármutek ještě obklíčil

srdce tvé mnohem více,

když Simeon prorokoval,

že meč bolesti, srdce pronikne Přečisté matky.

V této písni je tedy bolest Panny Marie ještě umocněna zármutkem, který prožívá i svatý Josef. Současně i označení Marie jako přečisté čtenáře utvrzuje, že Marie nezasluhuje život plný strastí, který ji jako matku Ježíše čeká.

Anglické broadside ballads se oproti českým kramářským písním na bolesti Panny Marie nesoustředí vůbec. Její obraz je v nich z velké části vykreslen pouze ve spojitosti s Ježíšem. Toto kritérium událost přinesení Páně do chrámu splňuje, nicméně hlavní pozornost je zde nejspíše vedena na Simeona a jeho proroctví, které přestože se týká Ježíše, je proneseno spíše k Marii. Není tedy příliš překvapivé, že pro broadside ballads tento výjev z Mariina života nebyl příliš nosným tématem.

9 Útěk svaté rodiny do Egypta

Když Tři králové neboli mudrci z východu, přišli hledat Ježíše, aby se mu mohli poklonit, zastavili se nejdříve u krále Heroda. Tam se vyptali, kde mohou právě narozeného „krále Židů“ najít. Herodes byl jakožto tehdejší král znepokojen, že by někdo mohl ohrozit jeho vládu a rozhodl se, že dá Ježíše zabít. Proto nařídil v Betlémě vyvraždění všech novorozeňat – chlapců do dvou let. Ježíše od tohoto osudu zachrání anděl, který se zjevil Josefovi a varoval jej, aby odvedl Marii s Ježíšem do Egypta.⁶⁶

Kramářské písně, které jsem pro analýzu tohoto období v životě Panny Marie použila, se nejvýrazněji liší v osobě, které již anděl nařizuje, aby svatá rodina utekla do Egypta. Ve většině případů to bývá Josef, který se tak zároveň stává hlavní postavou kramářských písní pojednávajících o útěku Marie s Ježíšem a Josefem do Egypta, což je reflektováno i v názvech písňových tisků. Písní s názvem *Nábožná píseň ke cti a chvále svatého Josefa, pěstouna Pána Ježíše*⁶⁷ jsem jen v internetové databázi Špalíček objevila přes třicet. Šlo až na malé obměny o jednu a tutéž píseň.

Tato píseň velmi detailně popisuje život svatého Josefa, jeho seznámení s Marií a jejich sňatek, přičemž dává velký důraz na Mariino panenství a neposkvrněné početí. Od 46. sloky následuje popis Josefova zjevení. Jazyk je zde velmi úsporný, což zvyšuje u čtenáře pocit naléhavosti situace. Dějovost zde zase zvyšuje expresivní výraz „zamordovat“, což ještě umocňuje krutost krále Heroda v jeho úmyslu zavraždit dítě.

*Jak jeho s Ježíšem všecka radost
obrátila se mu brzy v žalost;
přišel mu anděl v noci zvěstovat,
že Herodes chce dítě zamordovat:
by do Egypta šel a se nevracel,
až bude král nový,
že mu zase poví,
by byl opatřen.*

⁶⁶ Biblí svatá, Svatá písmena Starého i Nového zákona. V Praze, nákladem biblické společnosti Britické a zahraniční. 1938. Evangelium podle Matouše: Matouš 2:7-21.

⁶⁷KNM KP R. Hlava 3372

Podobným způsobem je Josefovi zvěstováno, aby vzal svou rodinu a odešel do Egypta například také v písni *Nábožná píseň ke cti a chvále Ježíše, Maria a Josefa*⁶⁸. Tato píseň nabízí podobně podrobný popis cesty do Egypta, zázraků, které se při této cestě děli a strastí, kterými si svatá rodina musela projít. Navíc zde nacházíme poněkud expresivní popis vraždění nemluvňátek v Betlémě a okolí, kterému se Ježíšovi podařilo díky nebeskému zásahu uniknout. *Píseň o svatým Josefu*⁶⁹ taktéž dokládá, že se anděl zjevil právě Josefovi.

*Nábožná píseň ke cti a chvále svaté Anně, pět radostí a žalostí*⁷⁰ (případně *Nová píseň ke cti a chvále svaté Anny, pět radostí a žalostí*) je co se týče počtem dochovaných výtisků druhou nejčetnější písní, která zmiňuje útěk do Egypta. V této písni, zasvěcené životu svaté Anny, se na rozdíl od klasického zjevení Josefu či Marii neobjevuje žádný anděl a na místo toho svatá Anna posílá svou dceru s jejím manželem a vnukem do Egypta, na základě toho, že se k ní dostala zpráva o plánovaném vraždění nemluvňat na příkaz krále Heroda.

*Opět ta žalostná matka, Slyšela zlou novinu,
že chce dát vše nemluvňátka, Herodes v tu hodinu
pomordovat po vsí zemi; tu žalostí omdlela,
svatá Anna dcerušce své Do Egypta velela.*

Tato píseň je také na rozdíl od těch, které jsou zasvěceny svatému Josefu, daleko kratší a celkově vynechává jakoukoliv zmínku o samotné cestě do Egypta či době, kterou tam svatá rodina strávila. Je zde zcela opominuta nějaká boží intervence, a tedy situace působí spíše jako výjev z běžného života. Je zde akcentována láska babičky k dceři a vnukovi, což je ještě zdůrazněno opětovným shledáním. Hned na tuto sloku totiž navazuje přivítání Marie a Ježíše svatou Annou, když se opět setkají v Jeruzalémě.

Již méně častou, avšak stále dohledatelnou, variantou zjevení je příchod anděla k Panně Marii. Toto se objevuje například v písni *Píseň k Panně Marii Bolestné*⁷¹, když Bůh posílá anděla do Nazaretu za Marií a Ježíšem, aby včas uprchli do Egypta nebo v modlitebním tisku *Cesta Betlémská*⁷². Tento tisk pojednává o výjevech ze života Ježíše Krista a střídá písňové verše s vysvětlujícím prozaickým textem.

„Nejblahoslavenější Panna Maria ale, napomenuta jsouc andělem, přenesla Božského Syna svého do Egypta.“

⁶⁸MZK VK-0004.037

⁶⁹KNM KP R. Hlava 3416

⁷⁰KNM KP R. Hlava 3195

⁷¹MZK VK-007.776

⁷²KNM KP R. Hlava 1339

Je možné, že záměrem autora těchto písní bylo opomenutím postavy svatého Josefa a jeho andělského sdělení zdůraznit úlohu Panny Marie při záchraně Krista útekem do Egypta.

V některých kramářských písních je zjevení zmíněno jen v obecné rovině, bez specifikace, komu bylo adresováno. Například *Píseň k svatým Třem králům*⁷³, která pojednává o cestě mudrců z východu, aby se poklonili novému židovskému králi a následně zanechali pohanství, se nezmiňuje, komu bylo zjevení vlastně určeno. Ani to, že Josef s Marií a jejich synem odešli do Egypta, nicméně se podle písně skryli na poušti. A například kramářská píseň oslavující sv. Josefa *Dvě písně nové ke cti a chvále svatému Josefu, pěstounu Krista Pána, všem jeho ctitelům na světlo vydané a vytištěné*⁷⁴ zcela vynechává andělské zjevení a pouze v jedné sloce zmiňuje, jakým trápením a bolestmi si musel Josef projít, když přivedl svou rodinu do Egypta.

Podobně jako u jiných témat z Mariina života je i útek do Egypta v anglických broadside ballads zastoupen výrazně méně. Jediná píseň z anglických broadside ballads, která se věnuje útěku svaté rodiny do Egypta, a kterou jsem v databázi EBBA našla, je píseň *CHRIST'S LOVE. / TO / PENITENT SINNERS. / SHEWING / How he shed his Blood seven Times for our SINS*⁷⁵. Tato píseň, podobně jako české kramářské písně, popisuje, jak se král Herodes dozvěděl o narození nového krále Židů – Ježíše a rozhodl se jej zabít. Následuje popis vraždění dětí mladších dvou let v jeho zemi, podobně expresivní jako v české kramářské písni *Nábožná píseň ke cti a chvále Ježíše, Maria a Josefa*. Josef dostane varování ve snu, není však specifikováno, zda se jedná o andělské zjevení. Přestože na začátku písně je Marie zmíněná jako žena, která porodila Ježíše a zůstala i přesto pannou, není o ní již dále v písni zmínka, a to ani když Josef bere Ježíše a utíká s ním do Egypta.

Po tomto popisu útěku do Egypta následuje výčet sedmi událostí, při nichž Ježíš krvácel pro svůj lid, zatímco v českých kramářských písních bývá tento popis spíše součástí sedmi bolestí Panny Marie. Je tedy vidět, že jediný důvod, proč tato biblická událost dostala aspoň nějakou zmínku v anglických broadside ballads je, že se přímým způsobem dotýká života Ježíše Krista.

⁷³ KNM KP 5567

⁷⁴ KNM KP R. Hlava 6873

⁷⁵ EBBA 31487

10 Svatba v Káně Galilejské

Kána Galilejská je v bibli zmiňována jako událost Ježíšova prvního zázraku, tedy proměnění vody ve víno. Stalo se tak, když byla Marie, Ježíš a jeho učedníci pozváni na svatbu v Káně Galilejské, kde hostiteli došlo víno. Ježíš na přímluvu Marie nechal přinést nádoby s vodou a poté ji proměnil ve výborné víno.

Motiv svatby a manželství je v kramářských písních velmi populární. Nejčastěji se jedná o písně popisující loučení nevěsty s rodiči, kamarádkami, domovem či svobodným stavem anebo písně vydané novomanželům, které oslavují svátost manželství například ukázkami z biblických příběhů. Kána Galilejská je nejvíce zmiňovaná právě v kontextu svatebních písní, spíše, než že by se samotné kramářské písně soustředily výhradně na událost Ježíšova prvního zázraku.

Přesto lze najít písně, kde jsou události v Káně ústředním tématem. Velmi populární byla ve své době patrně *Nábožná (případně nová) píseň o svatbě v Káni Galilejské*⁷⁶. V historickém fondu Moravské zemské knihovny lze najít okolo čtyřiceti tisků této písně. Jedná se pravděpodobně o píseň s nejdetailnějším popisem svatby v Káně z mého souboru zkoumaných písní. Současně zde najdeme i nejpodrobnější popis osoby Marie na této události, přestože je zde Marie zmíněná spíše okrajově. Na rozdíl od bible, kde jen Ježíšovi oznamuje, že hostitelům došlo víno, je zde Marie aktivnější a sama vybízí Ježíše k zázraku. Načež všichni na hostině víno ochutnali a poznali, že Ježíš je boží syn. Následuje popis ochutnávání vína Marií a všemi apoštoly.

*Panna Maria, když to uzřela,
o nedostatku vína zvěděla,
prosila jest syna svého,
by učinil z vody víno,
v Káni Galilejské.*

*Panna Maria, když to spatřila,
Kotlíček vína nalít si dala,
Aj víno, víno, víno, víno,*

⁷⁶MZK VK-0006.811

Nikdy's tak dobré nebylo

V Káni Galilejské.

Ostatní písně, které jsem k tomuto tématu našla, jsou mnohem méně soustředěné na samotnou událost svatby v Káně. Píseň *Přešlechtilé manželství, hned v Ráji vštípeno*⁷⁷, prezentuje vzor manželství na příkladech ze Starého i Nového zákona, v této souvislosti. Proto je zmíněna i svatba v Káně. Jedná se také o jedinou, která popisuje, že Ježíš proměnil vodu ve víno na přímluvu Marie.

Role Marie při zázraku v Káně je naopak zcela opomenuta v tisku *Mravná píseň všem ctnostným Novomanželům k potěšení vydaná*⁷⁸, což je pravděpodobně druhá nejčastější píseň, která se dotýká tohoto tématu. Píseň nabádá novomanžele ke správnému manželství v kontextu různých biblických párů. Například Adama a Evy nebo Ráchel a Izáka. Ježíš je tu zmíněný, jelikož se narodil také z manželského svazku a bez porušení Mariina panenství. Na což navazuje jeho první zázrak, který se stal právě na svatbě, což se hodí do celkového kontextu písně.

Podobné vyznění má i *Nová píseň pro mládence a panny*⁷⁹, která popisuje již dříve zmiňované loučení nevěsty s rodinou a přítelkyněmi. Na rozdíl od předchozí písně je zde zázrak v Káně popsán explicitně, ve shodě s biblickým textem:

Nebo Ježíš spasitel náš, když s námi na světě byl,

Taky v Káni Galilejské, na svatbu pozván byl,

S matičkou a s apoštoly, tam činil Ježíš divy,

Když se vína nedostalo tak ho učinil z vody.

O Marii je v této písni laskavě referováno jako o matičce a její osoba je zde vzpomenua pravděpodobně jako ukázka jejího podílu na Ježíšově prvním zázraku. Opakování zájmen „náš“ a „námi“ zde může sloužit jako připomenutí Ježíšovi blízkosti k obyčejným lidem a jeho pobyt mezi nimi, což jej přibližuje i k recipientovi písně.

Velmi podobný popis těchto událostí nabízí také svatební píseň *Přerozkošný stav manželský, který Bůh v ráji vštípil*, ve které se o zázraku v Káně Galilejské dozvídáme hned v první sloce *Píseň pro šlechetné nevěsty v večer před svatým kopulací při věnců vítí, i také pro družičky*⁸⁰. V této písni je použita stejná sloka jak na začátku písně, kde je zmíněno, že Ježíš byl na svatbě se svou matkou a proměnil vodu ve víno, tak na konci, kde se však mění postava Ježíše za Boha, který mění vodu ve víno a zároveň požehnává

⁷⁷KNM KP K 171/1

⁷⁸KNM KP 1640

⁷⁹KNM KP A 184/1

⁸⁰KNM KP 1619

novomanželské spojení. Tato záměna Ježíše za Boha je použita také v písni *Pro Družičku*⁸¹, ze které už je zcela vypuštěna osoba Ježíše i Marie.

Nejčastějším incipitem mezi těmito písněmi bylo „Mesiáš přišel na svět pravdivý“ a „Přeušlechtilé manželství hned v ráji vštípeno“ spolu s výzdobou ukazující svatbu v Káně Galilejské.

V anglických broadside ballads se mi nepodařilo najít žádnou píseň, která by zmiňovala svatbu v Káně Galilejské. Toto zjištění není vzhledem k postavení protestantské církve vůči osobě Marie příliš překvapivé. Je však zvláštní, že téma svatby v Káně není zmíněno ani v kontextu osoby Ježíše. Ježíš Kristus je výsostnou postavou v protestantské víře, přesto však jeho první vykonaný zázrak není v těchto tiscích nijak zaznamenán.

⁸¹KNM KP 1619

11 Ukřižování Ježíše Krista

Ježíš Kristus byl podle křesťanské tradice ukřižován na Velký pátek. Tento den je součástí tzv. svatého týdne, který probíhá v období Velikonoc, během kterých si křesťané připomínají nejen jeho ukřižování, ale i zmrtvýchvstání. Jedná se o nejvýznamnější křesťanský svátek v roce, který je v kramářských písních hojně tematizován. Ústřední postavou v těchto písních je samozřejmě Ježíš, Marie je ovšem minimálně zmínkou přítomná ve většině písní. Kristova umučení se přímo dotýkají čtyři ze sedmi bolestí Panny Marie a kramářské písně, které vznikaly ku příležitosti Velikonoc, ji často vykreslují jako trpící matku, která byla nucená přihlížet umučení jejího syna, aniž by tomu dokázala jakkoliv zabránit.

Vyhledávání písní zasvěcených Panně Marii sedmibolestné mi při hledání písní o ukřižování Krista posloužilo jako nejlepší zdroj pro vytřízení vhodných tisků. Jednou z prvních písní, která zároveň velmi dobře popisuje účast Panny Marie během posledních hodin Ježíšova života je *Píseň pobožná k blahoslavené Panně Marii Bolestné v Šaštně*⁸². Ta na své poslední straně v průběhu modlitby k Panně Marii popisuje, jak Marie trpěla, když byl Ježíš zrazen Jidášem, následně ukřižován a sňat a když jej poté držela v náručí.

Velkés bolesti trpěla,

kdyžs ho na kříži viděla;

Potom když ho s kříže sňali,

Toho na klín položili,

Matičko bolestná.

Písně, ve kterých Marie přihlíží umučení svého syna, v sobě poměrně často obsahují motiv plačící Marie. „*Nad ním smutně jsi plakala, Jeho rány umývala Svými svatými slzami, By se smiloval nad námi* nebo *Píseň k Pánu Ježíši*⁸³, kdy se v první části písně plačící Marie obrací ke Kristu na kříži a svěřuje mu svou bolest a pocit bezmocnosti a následně se obrací na Boha, kterého prosí, aby mohla zemřít společně se svým synem. Tato píseň zároveň s ostatními kramářskými písněmi na téma Ježíšova umučení sdílí velmi populární incipit – Maria pod křížem stála, žalostně plakala. Také výzdoba, která u těchto písní převládá, ukazuje Pannu Marii bolestnou, s jedním mečem v srdci nebo případně Pannu Marii sedmibolestnou, se sedmi meči.

⁸² KNM KP R. Hlava 176

⁸³ KNM KP R. Hlava 8180

Důležitost Marie v těchto písních dokazuje například píseň *Ó Matko Boží Maria, s tebou mé srdce umírá*⁸⁴, ve které Marie přihlíží velmi drasticky popsanému mučení svého syna, nebo například *Píseň horlivá o umučení Pána Ježíše Krista*⁸⁵. V této písni se Marie nejprve loučí s Ježíšem, který se odebrává do Getsemanské zahrady, poté se s ní setkáváme, když musí přihlížet, jak Ježíš padá pod křížem a nejzajímavější je pravděpodobně Ježíšova promluva k Marii, která vzhlíží ke svému synovi na kříži.

„O má přemilá Matičko! Dobrou noc dávám,

Otci svému ducha svého v ruce oddávám:

Hlavu svou k tobě skloňuji, proto že tebe miluji,

Již se ubírám.“

Ve většině případů je totiž v těchto kramářských písních, pojednávajících o umučení Krista, promluva vyhrazena pouze pro Marii, která mluví k Ježíšovi, ne naopak. Forma dialogu je použita například v písni *Poutní píseň při odchodu od Bolestné Matky Boží ve Sloupě*⁸⁶, když se Marie loučí s Kristem během ukládání jeho těla do hrobu. Následně je Ježíšem utěšována, že se loučí pouze na krátkou dobu, dokud se opět nesetkají. Dalším spojujícím motivem těchto písní, který je zároveň obsažen v písni *Píseň horlivá o umučení Pána Ježíše Krista*, je předání Marie do ochrany svatému Janovi, jednomu z Ježíšových dvanácti apoštolů, který ji měl po Kristově smrti přijat za matku a ona jej za syna.

„Matičko má nejmilejší, nemáš mít syna,

místo sebe ti poroučím milého Jana:

Janovi tebe v té době,

by tě těšil v každé době, také v sirobě.“

Je zde nejspíše odkázáno na tu skutečnost, že sv. Jan byl pravděpodobně Ježíšovým nejoblíbenějším učedníkem a z toho důvodu mu byla Marie po Kristově smrti svěřena do ochrany. Trochu jiný pohled na tuto situaci nabízí *Nábožná píseň k panně Marii bolestné*⁸⁷. Zde je popsáno, že Jan má být Marii oporou a utěšením, avšak sám se cítí

⁸⁴ KNM KP R. Hlava Špal. 2

⁸⁵ KNM KP R. Hlava 7851

⁸⁶ KNM KP R. Hlava 261

⁸⁷ MZK VK-0010.869

opuštěný a pravděpodobně také kvůli jeho blízkému vztahu s Kristem, velmi těžce nese Ježíšovo umučení a smrt.

Naproti tomu v anglických Broadside ballads, jsem nenašla jedinou píseň, ve které by Marie byla jakýmkoliv způsobem zmíněná během Ježíšových posledních dní. Neobjevuje se nikde v průběhu křížové cesty, ani pod křížem nebo při snímání Ježíše z kříže a ukládání jej do hrobu, či, jak je tomu v českých kramářských písních. Broadside ballads soustředí pozornost pouze na Kristovu osobu, kdežto v českých písních je tato pozornost skoro rovným dílem rozdělena mezi obě trpící osoby, tedy Marii i Krista. Některé české písně vztahující se k ukřižování Ježíše Krista, a které zároveň pojednávají i o Marii, v sobě obsahují prosby k Panně Marii za uchránění země a lidu od morových ran. Nepřítomnost Mariiny osoby v těchto broadside ballads a tedy s tím spojená i absence modliteb k ní ukazuje, že Marie nebyla pro anglikánskou církev a její vyznačce tak významnou světicí, aby k ní směřovali velkou část svých proseb, jako je tomu v církvi katolické.

12 Smrt a nanebevstoupení Panny Marie

Poslední zmínku o Marii v Bibli můžeme najít ve Skutcích apoštolů⁸⁸. Marie je zde označena jako matka Jana Marka (svatého Jana). To odkazuje k Ježíšovu poslednímu přání, aby apoštol Jan přijal Marii za matku a postaral se o ni po Ježíšově ukřižování. Podrobnější popis Mariiny smrti a nanebevzetí se začal objevovat až se vznikem apokryfních textů, která tuto událost popisovala lépe. Ty postupně nabyly velké obliby, což dokládá i fakt, že o Mariině úmrtí pojednává přibližně šedesát apokryfních spisů.⁸⁹

Mariin skon a nanebevzetí je námětem poměrně velkého množství kramářských písní. Nejčastěji se jedná právě o písně, které se u Marie přimlouvají za snadnou hodinu smrti, přijetí do nebe nebo odpuštění hříchů. Některé texty se vztahují k poutním místům, která jsou zasvěcená Nanebevzetí Panny Marie. Typickým příkladem je *Píseň k Panně Marii Novopacké*, jež byla soudě podle množství dochovaných exemplářů, mezi poutníky velmi oblíbená.⁹⁰ Marie je v písni zobrazena jako mocná přímlyvkyně, prostřednice mezi lidmi a Bohem, ta, která má moc se za hříšníky přimluvit u Boha, aby došli odpuštění a dopomocť jim tak do božího království.

Marii se v těchto písních dostává největší úcty. Její krása a čistota je znázorněna pomocí motivů květin, nejčastěji růží. Podobně jako je růže nahlížena jako královna květin, je tímto motivem Marie zpodobněna jako nebeská královna. Dále bývá Marie také označována jako lilie, díky své duševní čistotě a absenci dědičného hříchu anebo jako kvetoucí či svatý kvítek nebo kvíteček.

Maria rajská růže

Překrásná lilie

Nebes konvalie

Tvá láska nám pomůže.

V kramářských písních o smrti Panny Marie se také často objevuje motiv světla nebeských těles, jako jsou hvězdy a měsíc. Jak uvádí Jan Royt „S hvězdou je spojována bohatá mariánská symbolika, jak o tom svědčí výklady *Písně písní* (6,10), četné hymny (např. nešporní hymnus *Ave maris stela*), litanie (Panna Maria jako hvězda jitřní

⁸⁸ Biblií svatá, Svatá písmena Starého i Nového zákona. V Praze, nákladem biblické společnosti Britické a zahraniční. 1938. Skutkové s. apoštolů: Sk 12:8.

⁸⁹ NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 447.

⁹⁰KNM KP R. Hlava 360

v *loretánské litanii*)“.⁹¹ Například také až do konce 18. století bylo Mariino jméno odvozováno z latinského *stella maris* a proto i některé kaple zasvěcené Panně Marii byly vybudovány na půdorysu hvězdy.⁹²

Motiv světla je rozvíjen například v populární poutní písni *Zdrávas, dcero Boha Otce*⁹³, která oslavuje Pannu Marii ozářenou jasem Ducha svatého. „Zdrávas, Boha Ducha choti, Tvář tvá se nad sluncem třpytí“ nebo „Milostis plná spanilá, Duchem svatým zaslňena.“

V souladu s obvyklou mariánskou symbolikou je v kramářských písních Marie označena jako „překrásná hvězdička“ či. Naproti tomu v populární písni *Nábožná píseň o Spasiteli naším Pánu Ježíši Kristu*⁹⁴ je umírající Marie označena jako „měsíček“ a za „hvězdičky“ jsou považováni apoštolové spolu s Kristem, kteří přišli Marii doprovodit do nebe.

Ty půjdeš Matičko,

světle mezi námi:

jak jasný měsíček

mezi hvězdičkami.

Odchod Marie na nebesa je obvykle líčen ve velkolepém doprovodu andělů, Krista a někdy také apoštolů. Největší kontrast je zde mezi radostí, kterou Marie cítí v očekávání setkání se svým synem a smutkem, který prožívají lidé na zemi, jelikož Marii ztrácí. Marie je často nahlížena jako matka apoštolů. Například v písni *Píseň k Panně Marii o jejím skonání*⁹⁵ o sobě učedníci při Mariině skonu v písni mluví jako o sirotcích, jejich smutek je ještě zdůrazněn adjektivem „osiřelí“.

Kdykoliv na tebe my sme spatřili,

Jako bychme svého Mistra viděli,

Jak již tebe jen smutní pozbudem

⁹¹ ROYT, Jan. Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0740-5 s. 17.

⁹² ROYT, Jan. Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0740-5 s. 17.

⁹³ MZK VK-0000.789

⁹⁴KNM KP R. Hlava 7984

⁹⁵MZK VK-0007.409

Jako osiřelí sirotci budem.

Podobný, avšak umírněnější respekt a úcta se Marii dostává také v anglických broadside ballads, nicméně žádné broadside ballads, které by se přímo zmiňovaly o skonání Panny Marie jsem v online archivu EBBA nenašla. Na rozdíl od českých kramářských písní se zde ale nevyskytují tak pestrá přirovnání a metafory. Mariánská úcta je zde soustředěna především na Mariino panenství a duševní čistotu. Zároveň se mezi broadside ballads nevyskytují písně, které by využívaly Mariinu osobu jako přímluvkyni za lidi u Boha či Ježíše. Písně, které se zde věnují posledním hodinám člověka na zemi nebo prosbám za přijetí do nebe, se většinou obrací přímo ke Kristu nebo k Bohu. Důvodem je pravděpodobně odlišná religiozita a s ní související oslabení mariánského kultu.

13 Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo analyzovat kramářské písně, které pojednávají o životě Panny Marie a porovnat je s vyobrazením života Panny Marie v anglických broadside ballads. Na začátku výzkumu jsem si obraz Mariina života rozčlenila do, podle mého uvážení, deseti nejvýznamnějších životních etap, ke kterým jsem následně podle chronologického postupu (tedy od jejího narození po úmrtí) hledala jednotlivé kramářské písně a ty dále analyzovala. Pro potřeby výzkumu jsem plánovala najít ke každému životnímu období zhruba deset originálních incipitů z českého prostředí a k tomu minimálně jednu broadside ballad z prostředí anglického.

V úvodu práce jsem nejprve obecně vymezila pojem kramářská píseň, rozebrala jsem historický kontext tohoto fenoménu, stanovila počátky kramářské písně na českém území a věnovala se jejímu obsahu a struktuře. Dále jsem si stanovila cíl práce a výzkumné otázky, které jsem pomocí své analýzy chtěla zodpovědět. Poté následoval již rozbor konkrétních písní zařazených podle výše zmíněných životních období Panny Marie.

Ukázalo se, že nejvíce písní na toto téma mi poskytl archiv Moravské zemské knihovny, přestože nejzásadnější písně pro literární analýzu nakonec pochází z online archivu kramářských písní Špalíček. U anglických broadside ballads potom pocházejí z online archivu EBBA, vyhledávání písní jsem také konzultovala s ředitelkou EBBY, Patricií Furmenton. Ke všem deseti předem stanoveným etapám jsem byla schopná v těchto databázích nalézt pro mou analýzu vhodné písně, avšak jejich množství se v návaznosti na jednotlivé události velmi lišilo. Kramářské písně, které vznikaly v českém prostředí a pojednávají o Panně Marii, jsou z velké části písně duchovní, a tedy navázané na v Česku nejvíce zastoupené katolické vyznání. Do množství těchto písní se tedy promítá význam různých katolických svátků. Nejpočetnější skupinou písní byly tedy ty písně, které se primárně vztahovaly k narození Ježíše Krista, a jeho ukřižování. Méně časté, ale stále početné pak byly písně pojednávající o narození Marie, svatbě v Káně a Mariině úmrtí. Písně popisující Mariinu cestu za sestřenicí Alžbětou a cestu svaté rodiny do Betléma, jsem musela sloučit do jedné kapitoly. Tyto události ze života Panny Marie v sobě pravděpodobně neobsahovaly dostatek prvků zajímavých pro to, aby daly podnět ke vzniku většího množství kramářských písní a ani nábožná složka v nich není příliš přítomná, tedy jsem našla jen pár písní, které tuto událost tematizují.

Pro tuto práci jsem shromáždila zhruba sto kramářských písní, ze kterých jsem následně pro analýzu použila asi šedesát písní s originálními incipity. Většinu z těchto písní tvoří písně vtištěné v tiskařských dílnách v Chrudimi, Litomyšli a Jindřichově Hradci. Datace bývá nejčastěji do 19. století, přesněji asi od roku 1820 až do konce 19. století. Písně měly většinou originální incipity, často bez nápěvového údaje. Výzdoba se různila podle povahy písně, často se však objevovala Panna Marie sedmibolestná se sedmi meči, případně bolestná s jedním mečem a Panna Maria s Ježíšem v klíně, při

příležitosti Ježíšova narození pak samozřejmě vyobrazení svaté rodiny. Použité anglické broadside ballads se datují nejčastěji do 17. století, tedy zhruba o dvě stě let dříve než ty české. Incipity byly u těchto písní také originální a podobně jako u českých písní se často nedochoval nápěv písně.

Detailnost a délka písně přímo úměrně souvisí s četností výskytu písní sdružených pod jedním tématem. Písně o narození Páně jsou z velké části podrobně provedené koledy, dramatická složka je nejvíce přítomná zase v písních o cestě svaté rodiny do Egypta. Samotné osobě Panny Marie se nejvíce věnují písně o jejím narození, zvěstování a smrti, ve kterých je nejčastěji přirovnávána ke květinám či nebeským tělesům. Objevuje se také motiv barev, vůní a světla. Ze symbolů je to například holubice či hrdlička, symbol meče v případě Mariina utrpení nebo symbol koruny či pláště při nanebevzetí.

Velmi znatelný rozdíl byl pak v počtu anglických broadside ballads, u kterých, jak se ukázalo, je skutečně patrný vliv protestantské církve. Vnímání Panny Marie je zde ovlivněno absencí mariánských dogmat. Ukázalo se, že jsem během výzkumu musela upustit od svého záměru najít vždy aspoň jednu broadside ballad pro každou kapitolu a srovnat ji s českými kramářskými písněmi, jelikož anglické písně se některými etapami Mariina života vůbec nezaobírají. Naopak bylo ovšem zajímavé zjištění, že například k události přinesení Ježíše do chrámu, která přestože není v českých písních příliš populární téma, se tyto písně vyskytují skoro ve stejném množství, jako české kramářské písně, což je vzhledem k normálnímu poměru českých a anglických písní zmiňujících Panu Marii neobvyklé. Rozmezí mnou nalezených anglických broadside ballads v online archivu EBBA, které nějakým způsobem o Marii pojednávají, se v rámci jejího života pohybuje od sňatku s Josefem po útěk svaté rodiny do Egypta.

Jak jsem předpokládala ve své úvodní hypotéze, pojednávaly anglické broadside ballads o Marii o poznání strídměji než české kramářské písně. Marie je v broadside ballads vždy pouze jakýmsi vedlejším charakterem, nejčastěji ve spojení s Ježíšem či svatým Josefem a jen velmi zřídka v písních promlouvá, což koresponduje i s vykreslením její postavy v Bibli. Stejně jako v českých písních je vyzdvihována její čistota a zbožnost, avšak nikdy není užito tak četných přirovnání a symbolů, jako v těch českých.

České kramářské písně také na rozdíl od těch anglických v sobě často obsahovaly modlitbu k Panně Marii. Nejčastěji se objevovaly modlitby za šťastnou hodinu smrti, za přijetí do nebe či odpuštění hříchů a celkově prosby za nemocné a umírající. Důraz zde byl kladen na funkci Panny Marie jako prostřednice a přímluvkyně mezi lidmi a Bohem. Obvyklé byly také děkovné modlitby či prosby za odvrácení katastrof jako jsou povodně, hladomor či nemoci.

Nejvýznamnějším poznatkem pro mě byl nepoměr, v jakém se osobnost Panny Marie promítla do českých kramářských písní a anglických broadside ballads. České písně na ni nahlíží, stejně jako katolické vyznání, jako na matku Boží, královnu nebes a mocnou ochránkyni věřících. Naproti tomu broadside ballads, které se řídí přístupem protestantské církve, její roli spíše upozadují ve prospěch vyzdvihování Ježíše Krista.

14 Použité zdroje

14.1 Kramářské písně (Moravská zemská knihovna)

MZK VK-0007.097. *Nová píseň o narození Pána Ježíše Krista*. Incipit: *Rozpomeň se, hříšná duše, dříve, než zpívati začnu*. Nápěv: *Rozpomeň se hříšná duše*. Kroměříž 1859. MZK, sign. VK-0007.097.

MZK VK-0011.279. *Nová píseň aneb koleda vánoční, k uctění nově narozeného Ježíška v Betlémě*. Incipit: *Pochválen buď Ježíš Kristus milý Matěji*. Bez nápěvu, Mladá Boleslav, Josef Zvikla, 1864. MZK, sign. VK-0011.279.

MZK VK-0010.009. *Nová píseň ke svatému Josefu a k Panně Marii v Betlémě*. Incipit: *Proč Josefe, proč vzdycháte, s Marií naříkáte, pro Ježíše Krista, hledáme si místa*. Bez nápěvu. Jindřichův Hradec, A. J. Landfras a syn, [mezi 1861 a 1870?], MZK, sign. VK-0010.009.

MZK VK-0010.869. *Nábožná píseň k panně Marii bolestné*. Incipit: *Matka pláče, ruce spíná*. Nápěv: *Tvůrce mocný, nebes země*. Litomyšl, V. Augusta. [1881-1900?], MZK, sign. VK-0010.869.

MZK VK-0004.037. *Nábožná píseň ke cti a chvále Ježíše, Maria a Josefa*. Incipit: *Když syn Boží přišel na svět pravdivý*. Bez nápěvu. Hranice, Amálie Škarnicová, 1853. MZK, sign. VK-0004.037.

MZK VK-007.776. *Píseň k Panně Marii Bolestné*. Incipit: *Herodes chtěl dítě zamordovati*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1861–1870?], MZK, sign. VK-007.776.

MZK VK-0002.594. *Nábožná píseň na den nejradostnějšího narození Marie Panny*. Incipit: *Zdráva buď Maria, nebeská královno*. Bez nápěvu. Jindřichův Hradec, Landfras Alois, 1856. MZK, sign. VK-0002.594.

MZK VK-0010.517. *Chvalozpěv Vranovské rodičce Boží dne jejího narození a jména*. Incipit: *Všecko se raduje, slunéčko svítí*. Bez nápěvu. Chrudim, Jan H. Pospíšil, 1855. MZK, sign. VK-0010.517.

MZK VK-0006.811. *Nábožná píseň o svatbě v Káni Galilejské*. Incipit: *Mesiáš přišel na svět pravdivý*. Bez nápěvu. Skalice, bez jména tiskaře, [1877–1869?], MZK, sign. VK-0006.811.

MZK VK-0000.789. *Nábožná píseň k Panně Marii*. Incipit: *Zdravas, dcero Boha Otce, Liliu Božské Trojice*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1775–1820], MZK, sign. VK-0000.789.

MZK VK-0007.409. *Nábožná píseň k Panně Marii o jejím skonání*. Incipit: *Poslyšte křesťané, poslyšte málo*. Bez nápěvu. Litomyšl, bez jména tiskaře, 1809. MZK, sign. VK-0007.409.

MZK VK-0003.500. *Nábožná píseň k Panně Marii*. Incipit: *Vyšla hvězda, vyšla jasná*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1801–1880?], MZK, sign. VK-0003.500.

14.2 Kramářské písně (online archiv Špalíček)

KNM KP R. Hlava 3420. *Píseň ke cti. sv. Josefu*. Incipit: *Tisíckráté pozdravujem Tebe, ó přestoune Krista Ježíše*. Nápěv: *Zpívá se jako: Tisíckráté pozdravujeme Tebe*. Bez místa vydání, Benediktinská knihtiskárna, [1900?]. KNM, sign. KP R. 3420.

KNM KP R. Hlava 1333. *Radostná koleda o narození Krista Pána*. Incipit: *Slyšte nyní láskyplní křesťanové roztomilí*. Bez nápěvu, Chrudim, Františka Košinová [1848-1856]. KNM, sign. KP R. Hlava 1333.

KNM KP A 38/1. *Nová píseň kolední o narození Pána Ježíše*. Incipit: *Ach, co to znamená nad Betlémem, Trojjediný, právě o půlnoci*. Bez nápěvu. Chrudim, Stanislav Pospíšil. 1863. KNM, sign. KP A 38/1.

KNM KP 8612. *Nábožná píseň aneb Vánoční koleda k uctění nového narození Pána Ježíše*. Incipit: *Copak to je za znamení na obloze nebeský*. Bez nápěvu. Český Těšín, Karel Procházka. [3. čtvrtina 19.stol.], KNM, sign. KP 8612.

KNM KP R. Hlava 176. *Píseň pobožná k blahoslavené Panně Marii Bolestné v Šaštíne*. Incipit: *Při Sašíně šťastné místo, blahoslavené zajisto, jenž si na něm oblíbila blahoslavená*. Bez nápěvu. Skalice, 1836. KNM, sign. KP R. Hlava 176.

KNM KP R. Hlava 8180. *Píseň k Pánu Ježíši*. Incipit: *Maria pod křížem stála*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře. 1800. KNM, sign. KP R. Hlava 8180.

KNM KP R. Hlava Špal. 2. s. 65-66. *Písně pobožné k P. Ježíši ukřižovanému a jeho nejsvětější rodičce*. Incipit: *Ó matko Boží Maria, s tebou mé srdce umírá*. Nápěv: *Pane přispěj k mé pomoci*. Bez místa vydání, bez jména tiskaře. [1757-1795], KNM, sign. KP R. Hlava Špal. 2.

KNM KP R. Hlava 7851. *Píseň horlivá o umučení Pána Ježíše Krista*. Incipit: *Ach pospěšme, nemeškejme k Jeruzalému*. Bez nápěvu. Litomyšl, Josefína Bergerová. [3. čtvrtina 19. stol.], KNM, sign. KP R. Hlava 7851.

KNM KP R. Hlava 261. *Poutní píseň při odchodu od Bolestné Matky Boží ve Sloupě*. Incipit: *Snesla se hvězda z nebeské výše, dvojitá hvězda nad všechny krásná*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře. [1924?], KNM, sign. KP R. Hlava 261.

KNM KP R. Hlava 3372. *Nábožná píseň ke cti a chvále svatého Josefa, pěstouna Pána Ježíše*. Incipit: *Poslyšte křesťané s horlivostí, k větší cti a chvále s pobožností*. Bez nápěvu. Hranice (okr. Přerov), Amálie Škarnicová, [1850-1869], KNM, sign. KP R. Hlava 3372.

KNM KP R. Hlava 3416. *Píseň o svatým Josefu*. Incipit: *Prozpěvujme dnešního dne mnohou srdce radostí*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [3. čtvrtina 19. stol.], KNM, sign. KP R. Hlava 3416.

KNM KP R. Hlava 3195. *Nábožná píseň ke cti a chvále svaté Anně, pět radostí a žalostí*. Incipit: *Sem přistupte, ctitelové svaté Anny patronky*. Bez nápěvu. Jindřichův Hradec, Alois Landfras syn, [1860–1880], KNM, KP R. Hlava 3195.

KNM KP R. Hlava 1339. *Cesta Betlémská*. Incipit: *Bože, ku pomoci mé vzezři*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře. [1. pol. 20. stol.], KNM, sign. KP R. Hlava 1339.

KNM KP 5567. *Píseň k svatým Třem králům*. Incipit: *Tři krále (!) z milosti božské hvězdu jsou spatřili*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1. pol. 19. stol.], KNM, sign. KP 5567.

KNM KP R. Hlava 6873. *Dvě písně nové ke cti a chvále svatému Josefu, pěstounu Krista Pána, všem jeho ctitelům na světlo vydané a vytištěné*. Incipit: *Vší čistoty nejkrásnější kvítku*. Bez nápěvu. Praha, Karel Josef Jauernich, [1750–1770], KNM, sign. KP R. Hlava 6873.

KNM KP 5314. *Vznešený rod svaté Anny v písni*. Incipit: *Svatá Anna, Bohu milá, z rodu patriarchů byla*. Nápěv: *Otče, Synu, Duchu svatý*. Litomyšl, Josefína Bergerová, [1870?], KNM, sign. KP 5314.

KNM KP 2389. *Píseň na život sv. Anny*. Incipit: *Svatá Anna, Bohu milá, z židovského rodu byla*. Nápěv: *Zachovej, Pane, slovo tvé*. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [po 1821], KNM, sign. KP 2389.

KNM KP R. Hlava 3148. *Výpis života sv. matky Anny s připojenými modlitbami a rozjímáním k vzbuzení vroucnosti křesťanů.* Incipit: *Svatá Anna, jejížto hebrejské jméno v české řeči milost vyznamenává.* Bez nápěvu. Litomyšl, Josefína Bergerová, [kol. 1860], KNM, sign. KP R. Hlava 3148.

KNM KP R. Hlava 6768. *Nábožná píseň k svaté Anně.* Incipit: *Budiž pozdravená, matičko Anno svatá.* Nápěv: *Zpívá se na známou notu.* Litomyšl, Antonín Augusta, 1855. KNM, sign. KP R. Hlava 6768.

KNM 9633. *Horlivá píseň ke cti a chvále Panny Marie.* Incipit: *Všecko se raduje, sluněčko svítí.* Bez nápěvu. Litomyšl, V. Augusta. [2.pol.19.stol.], KNM, sign. 9633.

KNM KP R. Hlava 3150. *Ó Maria, bez hříchu počatá.* Incipit: *Budiž vroucně pozdravena, svatá Anno vyvolená.* Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře. [po 1918], KNM, sign. KP R. Hlava 3150.

KNM KP K 171/1. *Přeušlechtilé manželství, hned v Ráji štípeno.* Incipit: *Přeušlechtilé manželství, hned v Ráji štípeno.* Nápěv: *Pokoj, zdraví, požehnání.* Jindřichův Hradec, Hilgartner Petr František, 1737.

KNM KP 1640. *Mravná píseň všem ctnostným novomanželům k potěšení vydaná.* Incipit: *Přeušlechtilé manželství, hned v ráji vštípeno.* Bez nápěvu. Skalice, Josef Škranicl, dědiči, [po roce 1876], KNM, sign. KP 1640.

KNM KP A 184/1. *Nová píseň pro mládence a panny.* Incipit: *Ach můj Bože nejmilejší, když já sobě zpomenu.* Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1.třetina 19.stol.], KNM, sign. KP A 184/1.

KNM KP 1619. *Píseň pro šlechetné nevěsty v večer před svatým kopulací při věnců vití, i také pro družičky.* Incipit: *Přerozkošný stav manželský, který Bůh v ráji vštípil.* Bez nápěvu. Těšín, bez jména tiskaře, [1.pol. 19.stol.], KNM, sign. KP 1619.

KNM KP 1619. *Pro družičku.* Incipit: *Ach nevěsto přerozkošná, jenž se s námi loučíš.* Bez nápěvu. Těšín, bez jména tiskaře, [1.pol. 19.stol.], KNM, sign. KP 1619.

KNM KP P 424/1 *Truchlivá píseň o ukrutnostech Turků v povstání Bosny a Hercegoviny Léta Páně 1878.* Incipit: *Poslyšte, křesťané, co budu zpívatí.* Bez nápěvu. Praha, Jan Spurný, [1878?], KNM, sign. KP P 424/1.

KNM KP R. Hlava 6863. *Nábožná píseň k svatému Josefu pěstounu Krista Pána.* Incipit: *Poslyšte křesťané s horlivostí, k větší cti a chvále pobožnosti.* Nápěv: *Na sionské hoře ec.*

Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [konec 18. nebo začátek 19. stol.], KNM, sign. KP R. Hlava 6863.

KNM KP R. Hlava 360. *II. píseň k Panně Marii Novopacké*. Incipit: *Ej, rychle k Nové Pace, přes hory, doliny*. Bez nápěvu. Praha, Rohlíček Bedřich; Leopold Sievers, 1859. KNM, sign. KP R. Hlava 360.

KNM KP R. Hlava 7984. *Nábožná píseň o Spasiteli naším Pánu Ježíši Kristu*. Incipit: *Když milý Pán Ježíš na nebe vstupoval*. Nápěv: *Má obzvláštní notu*. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1.pol. 19.stol.], KNM, sign. KP R. Hlava 1984.

KNM KP N 99/1. *Nová píseň o přehrozném zázraku, který se stal v sedmihradské zemi, jak v hlavním městě Beograd skrze rouhání jednoho pohana proti Panně Marii, jak potrestán byl dne 2. února roku 1863, právě na Hromnice*. Incipit: *Nábožní křesťané, zastavte se málo*. Bez nápěvu. Jindřichův Hradec, Alois Josef Landfras a syn, [1863?], KNM, sign. KP N 99/1.

KNM KP C 62/1. *Píseň na Hromnice*. Incipit: *Čiňme poklonu nebeskému králi a chvalme Otce nebeského*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře. [1.pol. 19.stol.], KNM, sign. KP C 62/1.

KNM KP R. Hlava 3416. *Píseň o svatým Josefu*. Incipit: *Prozpěvujme dnešního dne mnohou srdce radostí*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [3.čtvrtina 19.stol.], KNM, sign. KP R. Hlava 3416.

KNM KP R. Hlava 242. *Růže krásná, v ráji štěpovaná*. Incipit: *Růže krásná, v ráji štěpovaná, převyšuje každý květ*. Bez nápěvu. Brno, Občanská tiskárna, [kol.1900], KNM, sign. KP R. Hlava 242.

KNM KP R. Hlava 3420. *Na památku svěcení korouhve ke cti a oslavě sv. Josefu, jakožto spomocníku ve všech potřebách lidského života*. Incipit: *Tisíckráté pozdravujem Tebe, ó pěstoune Krista Ježíše*. Bez nápěvu. Brno, Benediktínská knihtiskárna, [kol.1900], KNM, sign. KP R. Hlava 3420.

KNM KP R. Hlava 6498. *Píseň k Panně Marii Kopecké*. Incipit: *Vinšované jaro, ó nebeský ráji, nebeští ptáčkové. nebeští ptáčkové, líbezně zpívají*. Bez nápěvu. Skalica, bez jména tiskaře, 1869. KNM KP R. Hlava 6498.

KNM KP O 113/5. *Jiná. Touž notou, na Zdrávas Maria*. Incipit: *Zdrávas Panno Maria! Matko Ježíše Pána*. Nápěv: *Zdrávas Maria. Zdrávas Maria*. Praha, Školní knihtiskárna, 1779. KNM, sign. KP O 113/5.

KNM KP 1640. *Mravná píseň všem ctnostným novo-manželům k potěšení vydaná*. Incipit: *Přeušlechtilé manželství, hned v ráji vštípěno*. Bez nápěvu. Skalica, Josef Škarnicl, dědiči, [po roce 1876], KNM, sign. KP 1640.

KNM KP R. Hlava 6863. *Nábožná píseň k svatému Josefu pěstounu Krista Pána*. Incipit: *Poslyšte křesťané s horlivostí, k větší cti a chvále pobožnosti*. Nápěv: *Zpívá se jako: Na sionské hoře*. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [konec 18. nebo začátek 19. stol], KNM, sign. KP R. Hlava 6863.

KNM KP 5141. *Vánoční koleda*. Incipit: *Sláva Bohu Otci, nejvyššímu tvorci*. Bez nápěvu. Bez místa vydání, bez jména tiskaře, [1.pol. 19.stol.], KNM, sign. KP 5141.

14.3 Broadside ballads (EBBA)

EBBA 20650. A most Excellent Ballad of Ioseph the Carpenter, and the sacred Virgin Mary, / who was the Mother of our Lord and Saviour Jesus Christ the ever blessed Redeemer / Man-kind. Incipit: IOseph an aged man truly, / Did marry a Virgin fair and free. no tune imprint. Printed for F. Coles, T. Vere, I. Wright, / J. Clarke, W. Thackeray, and T. Passenger. [1678 –1680].

EBBA 31487. CHRIST's LOVE. / TO / PENITENT SINNERS. / SHEWING / How he shed his Blood seven Times for our SINS. Incipit: YOU Mortals all of high and low Degree, / Draw near a While and listen unto me. Newcastle upon Tyne: Printed and Sold by John White. [1725–1769?]

EBBA 20653. A Godly new Ballad, Intituled, A Douzen of Points. / A Donzen of Points, you here may read, / Whereon each Christian Soul may feed. Incipit: THE gift is small, a Douzen of Points, / wherewith i'de wish you to knit your joynts. no tune imprint. 1685.

EBBA 30269. Two pleasant Ditties, one of the Birth, the other of the / Passion of Christ. / Of Natiuity. Incipit: IVry came to Ieru-salem, / (all the world was taxed then). Nápěv: Dulcina. Printed by the Assignes of Thomas Symcocke. [1619–1629?]

EBBA 30691. A most Excellent Ballad of Ioseph the Carpenter and the sacred Virgin Mary, / who was the Mother of our Lord and Saviour Jesus Christ the ever blessed Redeemer [of] / Man-kind. Incipit: IOseph an aged man truly, / Did marry a Virgin fair and free. no tune imprint. [1678–1680].

EBBA 32616. The Angel Gabriel, his Salutation to the Virgin Mary. Incipit: WHEN righteous Joseph wedded was, / To Israels Hebrew Maid. Nápěv: Tune is, The blazing Torch. Printed for W. Thackeray, and T. Passinger. [1686–1688]?

14.4 Literatura

BENEŠ, Bohuslav. *Poslyšte písničku hezkou--: kramářské písně minulých dob*. Ilustroval Jiří ŠALAMOUN. Praha: Mladá fronta, 1983.

BOČKOVÁ, Hana, Daniel DRÁPALA, Martin DROZDA, et al., BOHÁČOVÁ, Michaela, ed. *Dvanácte vrchů ten strom má: kramářské a poutní tisky s náboženskou tematikou : katalog k výstavě : Moravské zemské muzeum, 13. května 2022 - 13. listopadu 2022*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2022. ISBN 978-80-7028-557-2.

DUFKA, Jiří, ed. *Kramářské písňové tisky: kapitoly k materiálovým aspektům*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2022. ISBN 978-80-7051-328-6.

FROLCOVÁ, Věra, Pavel KOSEK, Hana BOČKOVÁ, Markéta HOLUBOVÁ a Tomáš SLAVICKÝ. *Má svou známou notu: kramářské písně v ústní tradici Moravy a Slezska*. Brno: Host, 2022. ISBN 978-80-275-1379-6.

FUMERTON Patricia, KOSEK, HANZELKOVÁ Marie. *Czech Broadside Ballads as Text Art, and Song in Popular Culture, ca. 1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022. ISBN 978 94 6372 155 4

HAIŠ, František a Eva RYŠAVÁ, eds. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818-1897*. Praha: Odeon, 1985. Lidové umění slovesné (Odeon).

HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů: obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-300-1.

KOSEK, Pavel, Hana BOČKOVÁ, Martin DROZDA, et al., GLOMBOVÁ, Hana, ed. *Do Brna široká cesta: kramářské písně se světskou tematikou : katalog k výstavě : Moravské zemské muzeum, 4. září 2020 - 7. března 2021*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2020. ISBN 978-80-7028-532-9.

MALURA, Jan a Jakub IVÁNEK. *Horo krásná, spanilá! poutní písně na Moravě (1600-1850)*. Brno: Host, 2019. ISBN 978-80-7577-826-0.

ROYT, Jan. *Slovník symbolů, kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998. SBN 80-204-0740-5.

ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2000.

WATT, Tessa. *Cheap print and popular piety, 1550–1640*. New York: Cambridge University Press, 1991. ISBN 0 521 45827 7.

CHYBA! V DOKUMENTU NENÍ ŽÁDNÝ TEXT V ZADANÉM STYLU.
